Bergensposten.

NR.1 februar 2017 20. ÅRGANG

STATSARKIVET I BERGEN

Bergensposten er en publikasjon som har vært utgitt av Statsarkivet i Bergen siden 1998. Dette er det 49. heftet i rekken.

Ansvarlig redaktør: Yngve Nedrebø
Ansvarlig for utforming: Tom Myrvold
Trykk: Statsarkivet i Bergen
Opplag: ca. 1000
Redaksjon avsluttet: 10.2.2017

Forside: Fotoet på omslaget er tatt av Harald Nedrebø.

ISSN 1501-4436

Bergensposten.

Innhold

Fra redaktøren 2

Jorunn Neby Vannes: Ingvar Haddal og Anne på St. Jørgens hospital 3

Lars Borgersrud og Inge Bjørnar Eriksen:
Edgar Hovland og Anders Haaland i Bergensposten 4/2016 7

Einar Offerdahl: Historie - kva er det? 9

Einar Offerdahl Besøk på ein gammal ættegard 12

Audun Lem: Ludvig Holberg med falskt pass i Roma 20

YN: Krigsfanger 1940-1945 23

Sigurd Østevold:I tysk fangenskap under den 2. verdenskrig 24

YN: Sjømannsprestene i Hamburg 1940-1945 38

Sjømannsprest Finn M. Huseby: Oversikt Hamburg stasjon 1941 40

Sjømannsprest Arne Berge: Hamburg 1943 46

Sjømannsprest Conrad Fredrik Vogt-Svendsen:
Rapport fra arbeidet i Tyskland våren 1945 51

Brev til sjømannsmisjonen fra anonym fange i Hamburg 57

Fra redaktøren

Årets første nummer er i rute.

Jorunn Neby Vannes har sendt oss et dikt om pasienten Anne på St. Jørgens hospital. Det er presten, journalisten og forfatteren Ingvar Haddal (1915-1995) som har skrevet diktet, som beskriver St. Jørgen hospital i Bergen, pasientene og deres historie.

Lars Borgersrud og Inge B. Eriksen svarer på kritikken fra Edgar Hovland og Anders Håland i forrige nummer.

Einar Offerdahl har hatt flere artikler på trykk i Bergensposten opp gjennom årene. Denne gangen skriver han om barndomsminner fra Rotihaug i Eid, og han filosoferer rundt hva historie egentlig er.

Audun Lem har de siste 20 årene vært knyttet til FAO, og holder til i Roma. Der har han funnet opplysninger om Ludvig Holbergs studiebesøk i Roma for 300 år siden, med falskt pass!

Resten av denne utgaven av Bergensposten har vi viet til deler av historien om norske krigsfanger i Tyskland 1940-1945. Richard Flo hadde fått kopi av den beretningen bergenseren Sigurd Østevold (1914-2005) skrev i 1995 til sin sønnedatter om hans minner fra tysk fangenskap. Richard Flo mente at den fortjente å komme på trykk, slik at den kunne nå ut til et større publikum. Vi tok kontakt med familien, som var positive, og vi trykker derfor hans beretning, lett justert. Familien har også skaffet oss digitale foto, og vi takker dem hjertelig for velviljen og hjelpen! Flere steder i beretningen er det referert til sjømannsprestene i Hamburg, som gjorde en strålende innsats for krigsfangene, og var helt avgjørende i redningsaksjonen våren 1945, da skandinaviske krigsfanger ble hentet og transportert ut av Tyskland ved hjelp av de «Hvite Bussene».

Vi har derfor funnet fram og trykt deler av de rapportene sjømannsprestene Finn M. Huseby, Arne Berge og Conrad Vogt-Svendsen skrev og sendte hjem til Sjømannsmisjonen i Bergen. Alle tre ble — vel fortjent — utnevnt til riddere av St. Olavs Orden i 1945.

Neste nummer av Bergensposten er planlagt utgitt i juni.

Yngve Nedrebø

Jorunn Neby Vannes: Ingvar Haddal og Anne på St. Jørgens hospital

Våren 1946 gikk presten Ingvar Haddal på husbesøk i Bergen og en dag var det St. Jørgens hospital som sto for tur. [1] Haddal visste sannsynligvis at det fremdeles var hospitalslemmer på St. Jørgen. Men han visste kanskje ikke at de to siste hadde holdt til der i omkring 50 år etter å ha fått den spedalske sykdom på 1890-tallet. Da Haddal kom på besøk var muligens bare en av kvinnene igjen og kunne fortelle han om sitt liv og sin skjebne som følge av sykdommen. Hennes historie gjorde så sterkt inntrykk på Haddal at han gikk hjem og forfattet diktet med de gripende versene som er gjengitt nedenfor. Det var tidligere metodistprest og predikant Iver Høy i Bergen som i 2010 kontaktet meg og overlot meg diktet bestående av mange vers som Haddal hadde skrevet etter dette besøket. Ifølge Høy ble versene i sin tid trykt i metodistkirkens menighetsblad som på 1940-tallet het «Kristelig Tidende" – i dag «Brobyggeren".

Hvem var de to siste hospitalslemmene på St. Jørgen?

Ifølge pasientprotokollene for St. Jørgens hospital var det Kari Rasmusdatter Næsse og Oline Kristensdatter Grinde som bodde på St. Jørgen våren 1946. Kari var da 82 år og Oline 78 år. Begge var 27 år da de var kommet til hospitalet. Kari kom fra Fjeld og var født i 1864 og kom til hospitalet i 1891. Hun døde den 1. juli 1946. Oline Kristensdatter Grinde kom fra Eivindvik og var født 1868. Hun kom til St. Jørgen i juli 1895 etter å ha vært i Pleiestiftelsen i tre måneder (ifølge pasientprotokoller derfra). Oline døde 7. april 1946, tre måneder før Kari. Av versene Haddal har skrevet kan hans husbesøk til St. Jørgen vært etter at Kari (som Haddal kaller Anne og var blind) var blitt igjen alene.

Selv da krigen kom i 1940 og tyskerne overtok St. Jørgens hospital, var ikke Kari og Oline villig til å flytte ut. Til Pleiestiftelsen ville de tydeligvis ikke. At de ble værende på St. Jørgen skyldtes antakelig den gamle fundas for hospitalet fra 1661 hadde rett til å være der til sin dødsdag.

Anne på St. Jørgens hospital

Mellom byens gamle gårder
står en port på slitte hengsler,
stenger ute livets vårer,
stenger ute ville lengsler.
Klosteraktig tun bak gjerdet
som en ventet seg at gresset
bløtt og stille skulle bære
nonners tog på vei til messe.
Men på porten ser du bare:
"Vandrer, her må håpet fare!"

Herfra steg det opp mot hvelvet

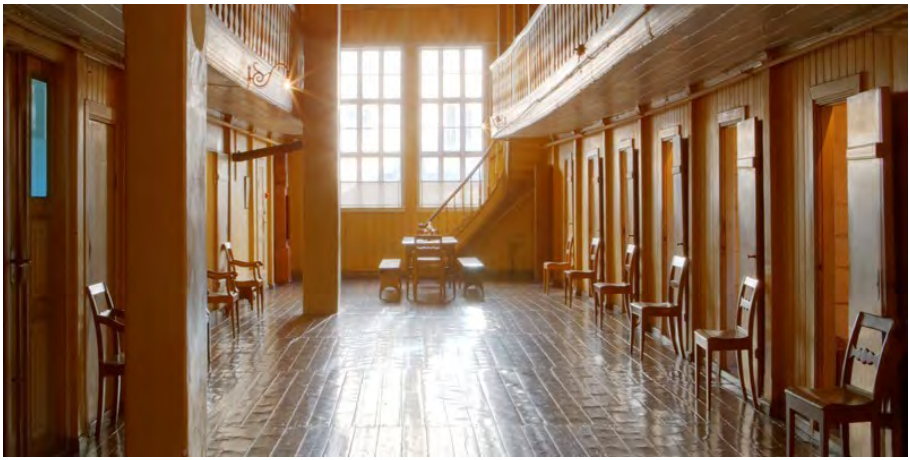

St. Jørgens hospital, første etasje.

bønneskrik i stjernekvelder.
Gjennom luften her har skjelvet
sukk som fra fordømtes celler.
Kunne disse stener tale
om de tusen kval de skuet
når det her, på hospitalet
gjennom noe hjerte luet
dette ville: aldri mere!
Du må bare resignere!

Ute på en plass ved havet
gikk en ung og blåøyd jente,
tok hver dag av lysets gave
for hun hadde stort i vente!
Som en lek gikk hverdagsslitet
på den lille fiskergården,
lek til sang, for du skal vite:
Store ting skal skje til våren!
Når han kommer hjem fra sjøen
blir det bryllup her på bøen!
Og en stue bygd av tømmer skal de ha,
med naust i støa.
Og så går hun her og drømmer
om at huset, fjøset, løa
vokser år om annet frem
av plassen de har kjøpt ved fjorden.
Å det skal bli herlig hjem av
dette beste sted på jorden!
Løftesvangre luftkasteller
bygde hun i lange kvelder.

Men hva er det for slags smerte
som tar tak i fot og hender,
går som sting til bryst og hjerte,
mer enn helvedsild det brenner.
Sår som ikke grohold finner,
men som verker som en mare.
Gode Gud, se dette minner
om en øybus verste fare.
Å, må varslet være falsk!
Herre min - er jeg spedalsk?

Knust var alle fremtidsdrømmer
om en lun og fredfull lykke.
Båten med den kjære svømmer
langt til havs bak tåkestykke.
Hennes ville hulken høres
ikke over vindens tale
som den unge Anne føres
til St. Jørgens-hospitalet
hvor hun nå i gråt skal lengte

St. Jørgens hospital, gårdsplassen med hovedbygningen og kirken. Porten vender ut mot Kong Oscars gate.

ensom blant de utestengte.

Ute i Kong Oscars gate
tuter biler, høres trikken,
mens det gamle hus får late
som det trives i trafikken.
Og det skuer ned på livet,
på det muntre, karnevalske
folkeliv som den ser drive
tett forbi hos de spedalske.
Og det nikker ned mot nuet:
om du så det jeg har skuet!

Tiden går, og Anne sitter
ensom med sin sott og pine
mens til tider solen titter
inn til henne bak gardinet
hvor en enslig stueplante
liver opp det lille rommet
mens hun strikker på en vante.
Fingrene som klør så krumme
krøker seg om strikketøyet.
Fjernt og slukket virker øyet
til et bilde av sine kjære?

”Her har jeg alene ligget
gjennom førti lange vintre.
Jeg har bedt og grått og tigget,
ønsket porten der å splintre,”
sier Anne mens hun nikker
som hun hilste gamle minner.
”Å, jeg lengtet nok vær sikker.
Jeg var skapt som andre kvinner,
jeg var vill og ung og varm,
fylt av lengsler var min barm.
Men så er hun da vel bitter,
fylt av hat og vonde planer
som hun år om annet sitter
der bak vinduet og glaner
mot det tun som var og er den
hele del hun fikk av verden?
Er det her den unge Annes
lagnad, hun som ville være
mor til barn og se dem dannes

Nei, hun sitter glad og nynner
på en gammel takkesalme
da en ung, nervøs forkynner

fylt av spenning og av kvalme
kommer til den tause bolig
hvor den gamle Anne lever.
Er det ikke helt utrolig,
tenker presten mens han bever.
At Vår Herre kunne nenne
gi en lagnad tung som denne!

Å, men Anne – se hun smiler
fylt av sol og indre glede
som hun aner presten tviler
på at Gud har makt her nede.
Og han søker etter fraser
fra de tykke lærde bøker.
Etter ord hans tanke raser!
Som en druknede han søker.
Han – en null blant andre nuller
med en viden full av nuller.

Men for meg ble dette livet.
Tiden lang? Å jo det hendte!
Det kan De bak øret skrive:
jeg har lært den kunst å vente!
Lese skriften? – jo det gjorde
jeg i år som nå er fjerne.
Og jeg ville lese Ordet
nå i dag, så gjerne, gjerne!
Å men pastor, vennen min –
ser De ikke jeg er blind?"

Og nå så jeg sykdomskloen
hadde tatt de gamle øyne.
Å min Herre, øk meg troen!
Hun har mørke hele døgnet!
Men, sa Anne, De må tro det,
jeg har vandret lyse veier.
Livets aller største gode
tør jeg tro mitt hjerte eier.
Jeg kan si til hvem som helst:
Jeg er glad – min sjel er frelst!
Dra nå ut i hele landet,
du som er en ung forkynner,
hils så du i fra gamle Anne
dem som til sitt dagsverk skynder
at jeg takker høyt min skaper
for jeg fikk den vei å vandre
hvor man verdens glede taper,
men blir fylt av tusen andre.

Jeg skal følge deg med bønner,
for jeg tjener ved et alter.
Jeg kan be for andres sønner,
jeg som ingen selv forvalter.
Og min bønn skal også bære
deg min venn, igjennom vrimlen
utav mennesker, og lære
deg å vise vei til himlen.
Om din sjel skal Anne tale
fra sin krok på hospitalet!"

Fylt av nye, varme tanker
presten ut mot livet hastet.
Enn et troens sterke anker
var i nådens dyp blitt kastet.
Og han hørte porten knirke
som han gikk fra hospitalet
fylt av andakt, som fra kirke
og fra stille nattverdsale.
Mens han knappet stilt sin frakk,
hvisket han til Herren: Takk

Lars Borgersrud og Inge Bjørnar Eriksen:

Edgar Hovland og Anders Haaland i Bergensposten 4/2016

Bergensposten nr. 4/2016 bringer et innlegg av Edgard Hovland og Anders Haaland, som fortsetter angrepene på boken Sabotører i vest og på oss som forfattere, i samme stil som Terje Olsen gjør i nr. 2/2013. Det opplyses ikke at Hovland og Haaland har tilknytning til Museum Vest, som altså har utgitt den andre boken om Saborg, som Terje Olsen var medforfatter av. Innlegget er fullt av hatske og polemiske utfall, spesielt mot en av oss (Borgersrud), som at han har «bisarr opptreden som prosjektleder", sitter «høyt til hest", i sin «egen fortreffelighet", er «uetterrettelig", driver med «bevisst manipulering", «nuller ut kilder", har «manglende profesjonalitet» osv. osv. Alle forstår at man egentlig ikke ønsker meningsutveksling, når man slår an en slik tone.

På tross av dette, skal vi gi noen siste kommentarer, særlig fordi Hovland og Haaland siterer fra et internt dokument i Saborg-prosjektet fra 2013. Som forskere vet de at det fra langvarige prosjekter som dette, oppstår store mengder løpende materiale, som ikke skrevet med tanke på publisering. Slik må det være. Det de har fått tilgang til denne gang, er et 25-siders notat med kommentar skrevet av Borgersrud til et manusutkast fra Terje Olsens medforfatter Ole-Jacob Abraham. Notatet er lite egnet til skråsikre poenger i et eksternt organ som Bergensposten. De to gjør et stort poeng av at sitatet tilsynelatende skulle vise at Borgersrud har skiftet mening om hvem som skjøt Walter Pedersen på Sandvikstrikken i 1944. Tja. Kanskje det. Kanskje ikke? Om så var, hvor viktig er det? Hva ville være vitsen med forsking, hvis svarene var gitt på forhånd?

Hovland og Haaland skaper inntrykket av at det er vi som har bastante meninger om likvidasjonen. At vi er sikre på at det ikke var Reidar Olsen som skjøt. Det er å snu det hele på hodet. Det vi gjør i Sabotører i vest (s. 373) er å vurdere de ulike forklaringene og konkludere med at spørsmålet ikke kan avgjøres med sikkerhet. Vi holder altså saken åpen. Dette i motsetning til Museum Vests bok, som «nuller ut» alle andre muligheter enn det Terje Olsen «alltid» har ment.

Hovland og Haaland støtter Terje Olsen også i hans gamle påstander om August Rathkes angivelige NS-medlemskap. Her hevdes det på den ene siden at saken er en «bagatell", mens den på den andre siden skal være en sak «av stort format". Dette «store formatet» skal i følge dem ha oppstått fordi Borgersrud skulle ha holdt en avhørsrapport av Rathke i London 8. februar 1945 skjult for den samme Rathke. Her må vi skyte inn at det er dette avhøret som er Dankert Thulands kilde

til NS-historien om Rathke. Vi tror ikke at en rapport som bærer Rathkes underskrift kan være «skjult» for ham selv.

Faktum er at denne saken ble forvandlet til «stort format", da de taushetsbelagte PST-dokumentene med avhøret av Rathke ble lekket til Bergens Tidende 15. april 2014. Videre er det et faktum at da saken etterpå ble omtalt i Abraham og Olsens bok, var den blitt forvandlet til «bagatell". De har en eneste note for denne omtalen i boken. Og i den anførte de som kilde oppslagene i BT, altså sekundærkilden, ikke de PST-dokumentene som de selv hadde, som var primærkilden. Hva som kan forklare slike merkverdigheter vet vi ikke.

Når vi behandler dette i Sabotører i vest, er det som eksempel på hvordan Thuland utnyttet opplysningene som overvåkingsmann etter krigen. Da var en ny kamp i gang, som rammet Saborg-folkene og miljøet rundt dem. Da sørget Thuland for at at det som egentlig var en betroelse om en knapt kjønnsmoden 14-årings «villfarelse", framkommet i et fortrolig avhør under krigen, ble hentet fram igjen som ledd i overvåkingen av Rathke og hans barn. Rathke mener selv at dette ikke spilte noen rolle for ham og hans familie. Men i vårt historiske bilde av hva som skjedde under den kalde krigen er dette viktig, fordi det var ledd i den politiske kampen som bidro til å mistenkeliggjøre og usynliggjøre Saborgs historie.

Verken Olsen eller Hovland og Haaland er opptatt av dette perspektivet, på tross av at det står sentralt allerede i prosjektbeskrivelsen i 2008. Deres anliggende er først og fremst å «ta» Borgersrud. Olsen er på sin side også opptatt av å «ta» Rathke, trolig fordi Rathke ikke deler Olsens oppfatning av likvidasjonen på Sandvikstrikken.

Vi har sagt hva vi mener om dette. Hovland og Haaland bringer ikke noe nytt i disse spørsmålene. Det fører ikke til noe at de samme påstandene blir gjentatt igjen og igjen i Bergensposten.

Einar Offerdahl:
Historie - kva er det?

Agathon (447-401 f.v.t.): Sjølv Gud kan ikkje forandre fortida.

Tid / historie

Forstått som ein prosess er historie tid som er «brukt opp". Men kva er tid? Ganske enkelt det som vert registrert av tekniske måleinnretningar og blir opplevd av biologiske vesen? Eller har historia/tida ei ibuande meining eller eit mål som den siktar mot? Er den å sjå på som ei line, ein spiral eller ein slutta krins? Er den illusjon eller røyndom, god eller vond? Ein ressurs vi kan utnytte, eller ein diktator som styrer oss nådelaust frå den dagen livet vår tek til? Dette er spørsmål vi menneske har stilt til alle tider, og gitt forskjellige svar på. Eitt er iallfall sikkert: Vår gjenoppleving av hendingar i tida og av menneske som har levd i den, er høgst subjektiv, bestemt av føresetnader som er rotfesta i oss: våre sjelelege eigenskapar, vår bakgrunn og våre spesielle interesser.

Det er ei vanleg oppfatning at historia er eit konglomerat av årsaker og verknader, for stadig vekk kan vi påvise sambandstråder mellom det som var og det som er. Men lat oss heller ikkje gløyme det intrikate spelet av det vi kallar slumpehøve i alt som skjer. Lykketreff eller uhell kan gje tinga ei helt anna retning. Det er lett å vise til døme på at store og små hendingar har kullkasta planar som etter alt å dømme var sikre, og forandra alt.

Tida ber i seg kim til både det gode og det vonde. Den er «mulighetenes mor». Som i eit hasardspel har vi sjansen til å oppnå høge vinstar, men kan òg bli påført smertelege tap. Ingen andre skapningar på jorda opplever tida akkurat slik vi gjer. Relasjonen historie/ menneske er unik: Historia kan berre opplevast gjennom oss menneske, og vi menneske berre forklarast ut frå vår historie.

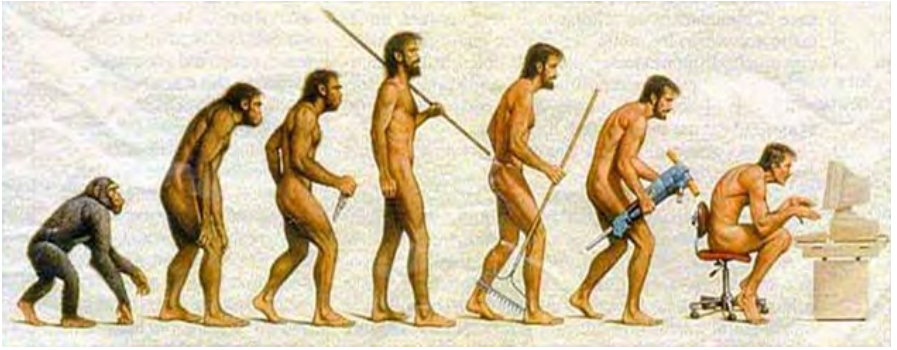

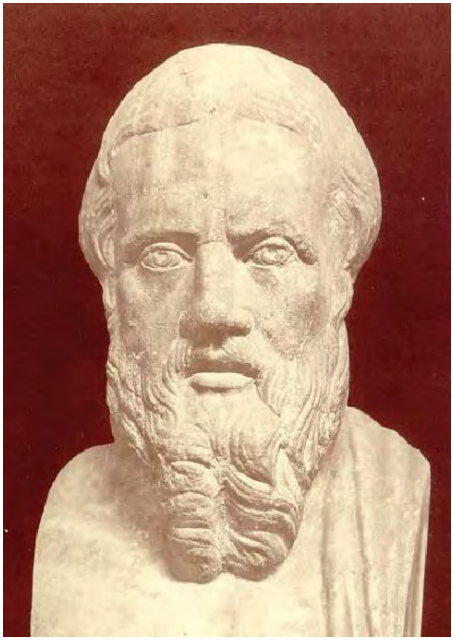

Herodot (ca. 484-425 f.v.t.)

Definisjon

Omgrepet historie står for «fortidige hendingar» eller for «litterær framstilling med slike hendingar som tema».

Eit interessant tankeeksperiment: Lat oss tenkje oss at historie i den første tydinga av ordet er eit produkt av den andre. Det er jo et faktum at fortida har slutta å eksistere. Våre førestellingar om alt fortidig byggjer derfor på fortolkingar av dokument og bevarte artefaktar (kulturgjenstandar, t.d. reiskapar) som fagfolk meiner det finst sikre prov for er blitt til i ei tid forut for vår eiga. Alt dette er no berre tilgjengeleg i notida, og vår forståing av det er forma ut frå våre føresetnader.

Då ligg den tanken nær at fortida er eit produkt av notida.

Dette kan no likevel ikkje vår kritiske sans godta. Og vi set oss imot at ideologiske historie-forfalskarar på basis av ei slik oppfatning, skal få kort på handa til å nekte for at veldokumenterte hendingar aldri har skjedd. For eksempel at nazistane gjennomførte ei systematisk og – om planen hadde lykkast - fullstendig utrydding av jødane i landa dei hadde lagt under seg - Holocaust.

Er det mogleg for oss å oppsøkje fortida når vi sjølve vil? I science fiction-romanar og teikneseriar er svaret ja. Det er berre å stige inn i ein «tidsmaskin», og svisj! så er vi der.

Historieskrivarar kan karakteriserast på to måtar: 1. Somme vél å skrive i ein episk-kåserande stil, (men på ingen måte urealistisk fabulerande som ein som har dikta opp ei tidsreise!) Ein forfattar som passar til ein slik karakteristikk, kan vi kalle ein historieforteljar – ein «historikos». Det er kanskje ikkje så urett å seie at «historias far», grekaren Herodot (ca. 484-425 f.v.t.) var ein historikar av den typen. Han er opphavsmannen til det ruvande verket Historie, der eit hovudtema er krigane mellom Hellas og Persarriket. Han var ein vidfaren mann – ein verdsturist - og samla ei imponerande mengd data om og frå store delar av verda på hans tid. Dette mangesidige materialet har historieforteljaren Herodot gjeve brei plass i boka si, som vert rekna som ein av grunntekstane i vår kultur. 2. Historikaren kan òg vere ein «historeon» - ein typisk vitskapsmann -

Thukydid (ca. 460-400 f.v.t.)

ein granskar, ein som stiller spørsmål. Han tek sikte på å sanke inn og føre i pennen kunnskap om ein eller annan utviklingsprosess i kjend tid. (Det antikke greske ordet historia tyder «førespurnad», «kunnskap som er skaffa fram ved undersøking».) Sidan Herodot er nemnt, passar det å velje ein annan oldtidsforfattar som eksempel på ein historeon: Thukydid (ca. 460-400 f.v.t.). Han tok føre seg eit emne frå si eiga samtid: Peloponnes-krigen mellom Athen og Sparta. Arbeidet er skrive av ein meister og skil seg markant ut frå andre historieverk i oldtida ved si kritiske og analytiske framstilling.

Historisk sanning

Let det seg gjere å oppnå sann kunnskap om fortida? Dette har gjennom hundreåra vore kjernepunktet i det forskingsarbeidet historikarane har drive. Sjølv kan eg berre stille spørsmålet retorisk og seie som Ibsen: «Krev ei, min venn, at jeg skal gåten klare. Jeg spørger helst, mitt kall er ei at svare».

Som nemnt er leivningar frå fortida dei einaste tilgjengelege kjeldene for nøkterne historieskrivarar når dei vil prøve «at klare gåten». For å vurdere kor ekte, relevante, representative og koherente kjeldene er, blir dette grunnlagsmaterialet nøye granska. Attåt den kjeldekritiske metoden nyttar våre historikarar metodar frå humanistiske fag og frå samfunnsvitskap og naturvitskap. Fotografi, lydopptak og film er ein mykje brukt teknologi for å registrere og dokumentere hendingar i samtida.

OPPSUMMERING

Som objektivt innstilt forskartype er den akademiske faghistorikaren så avgjort ein «historeon» - som Thukydid ein gong var. Men popularisatorar har teke vare på Herodots underhaldande måte å skrive historie på.

Einar Offerdahl

Besøk på ein gammal ættegard

Garden heiter Rotihaug og ligg på Nordfjordeid, Eid kommune, rett utanfor Lote-tunnelen.

I bygdebok for Eid og Hornindal ved Jacob Aaland og min grandonkel (oberstløytnant og forfattar) Edvard Os kan vi lese:

«Róti kjem av rót og vin. Rót kan koma av trerot eller av å hrjóta, d.e. «skria» (gli, rase) meiner prof. O. Rygh. Vin tyder «god grasmark». Namnet vart i mellomalderen skrive Rotwin eller Rotyn. Sia vart det skjemt på mange måtar, såleis: Rodhen, Roffstein, Routhi osb. - Å døma etter namn og fornfunn er Roti ein av dei eldste gardane i Eid, og var truleg bureist lenge før historisk tid.

«Rotihaug er teken opp frå Roti og nemnd for fyrste gong i 1602. I det 17. og 18. hundreåret vert garden skriven Haugen. Etter 1800 vart namnet Rotihaug, venteleg til å skilja garden ut frå andre Haug-namn i bygda.»

DÅ EG FØRSTE GONGEN kom til Rotihaug - garden mor mi kom frå - var eg berre eit halvt år. Sidan vart det mange turar dit Her skal eg skildre ein slik tur i 1947, som får stå som samnemnar for dei andre.

Når vi skulle til Nordfjordeid frå Bergen, følgde vi ein av dei trauste, bedagelege fjordabåtane til Fylkesbåtane: «Hornelen», «Nordfjord I» eller «Fanaråken». Reisa tok mange timar den gongen

D/S Fanaraaken ved Tollbodkaien i Bergen 1972.

På den turen eg skal fortelje om no, gjekk vi om bord om kvelden. Det var truleg ingen lugarplass ledig, for eg minnest at vi overnatta i damesalongen. Ryggen på sofabenkane der var hengsla i toppen, og når trisene skulle reie opp, blei ryggen løfta fram til horisontal stilling og festa med stroppar til krokar i taket.

Vi kom fram til Nordfjordeid i 5-tida. Det var ufjelgt for ein småkar å vere så tidleg på beina. Eg var urven og berre sånn måteleg vaken. Men det gjekk fort over då båten, straks den fekk målet i sikte, sette i å fløyte så øye sterkt at oppegåande folk vidt i kring sikkert vart så støkte at dei miste gebisset, og dei avlidne på kyrkjegarden vakna vel ørskne or sin evige svevn.

Stoppestaden var «Nordfjordeids Dampskibs-ekspedition» (som namnet var ved starten i november 1901) - nedanfor der Bryggen Hotell ligg no. Mens båten seig inntil, såg vi morbror Hans med merra og stolkjerra. Han vinka, og vi vinka tilbake. Då landgangen var lagt, kom han om bord og helste hjarteleg, og han og mor klemde kvarande i gjensynsglede. Så tok han kofferten og førte an til skyssen. Vi tok plass på setet med ryggstø (bror min på mors fang) og onkel på setet bak. Så smatta han på hesten, og vi var på veg. Eg kan i tankane enno «høyre» hovslaga og den knasande lyden av vognhjula i veg-grusen denne kjølege sommarmorgonen.

Vi passerte gjennom Allmenningen. Og så hadde vi på venstre hand to spektakulære hus. Det eine var Boalthlada som høyrde til storgarden Gjerde, som Peder Schrøder Boalth (1818-1882) åtte i si tid. Det andre var den flotte sveitservillaen der lærar og cand.

theol. Emil Os budde då. (Han var bror til m.a. grandonkel Edvard Os og mormor Kari Os Rotihaug.) Ferda gjekk vidare langs idrettsplassen på Øyane, i dag Eid stadion. Når vi på varme dagar gjekk forbi her, kunne vi kjenne angen frå villrosebuskane langs vegen og høyre den travle summinga av humler som flaug inn og ut av blomane. Ved Skipenes var der ei bru over Eidselva. Den er no for lengst teken bort og erstatta av ei ny ved sida av. Over brua komne, låg vegen framfor oss rett og flat. Ved garden til «Perane» (dvs. Perbruket, gnr. 10/2 av Skipenes) svinga vi av frå hovudvegen og inn på ein smal kjerreveg med djupe hjulspor. Vegen fortsette opp ein bratt bakke, der vi steig av for å spare hesten. På toppen av bakken, ved grinda som førte inn på tunet på «Hògjen», stod den mektige, praktfulle almen, som i lang, lang tid hadde vore eit blikkfang for folk som kom frå handletur i butikkane i sentrum. Så var vi framme, og sommareventyret kunne begynne for bygutane.

EG INVITERER no lesarane med på «sightseeing» på garden, slik eg minnest den var då eg var gutunge og framslenging.

VÅNINGSHUSET var kvitmåla. Ei solid trapp i naturstein førte opp til inngangsdøra. Til venstre for trappa hadde mormor Kari eit knøttlite kjøkken der ho matstelte seg sjølv heilt til ho vart sjuk og sengeliggjande. Der var ein vedkomfyr med ringar og steikjeomn. På venstre side av komfyren var eit samlekar som tok ein 3-4 liter, festa på ein arm. Ilåtet kunne svingast bort under ei kran som mormor tappa vatn frå, og så kunne ho dreie den smarte innretninga tilbake over omnen og varme opp vatnet. På andre sida var ein vedkasse. Barnebarnet hennar, Kari, har fortalt at ho fekk kandissukker som takk for hjelpa når ho hadde fylt denne kassen med risved (ved av småkvist). - Eit lite trau til brødbaking hang på veggen.Til venstre i gangen, vegg-i-vegg med dette mini-kjøkkenet, var «ytste stova» - mormors eige rom som ho attåt «arkja» og «gamle-kjøkkenet» disponerte i si tid som kårkone. I andre enden av gangen var soverommet til onkel Hans og tante Kristine. Når vi lét opp døra rett imot inngangsdøra, kom vi inn på kjøkkenet, og til høgre her var «inste stova». På kjøkkenet var det vedkomfyr med runde opningar på toppen. Med jernringar som kunne takast av og leggjast på, kunne ein regulere diameteren til desse opningane så dei høvde til storleiken på kokekaret. Under kjøkkenbenken var vippekassar med kvistved.

Frå gangen var det trapp opp til loftet, «ytste loftet» til venstre og «inste loftet» til høgre. Dei av oss barn som var eldst, låg på inste loftet i senger med halmmadrassar i. Her sov vi så inderleg godt. Små-søskena heldt om natta lag med mødrene sine på hitt loftet. Midt imellom var arkja. Det var soverommet til mormor. Her stod et lite, rundt bord med tre bein. På bordet var det bilete av fire av barnebarna ho hadde på den tida. I golvet var det eit rundt hol for at varmen frå kjøkkenet under skulle stige opp. Holet kunne dekkjast med ei rund treskive som passa akku-

rat. Vi barn syntes det var moro å leggje oss ned ved holet og følgje med i det som gjekk føre seg der nede.

I taket over senga hennar var det festa eit tau med handgrep – eit sengeband. Dette kunne mormor gripe fatt i når ho skulle setje seg opp eller snu seg i senga. At eit eldre eller sjukt menneske kunne trenge eit slikt hjelpemiddel, er vel rimeleg nok. Ho hadde ein prektig etasjeomn. Slike er i dag eit klenodium for den som har forstand på slikt. Men onkel såg det annleis. Etter at mormor var død, kasserte han både denne omnen og den av same type som stod nede i ytste stova. Dei er tapt for all tid – dessverre, må eg for min eigen del seie. Derimot vart den gamle vedkomfyren på hovudkjøkenet teken vare på. Den står kanskje enno lagra i kjellaren.

Til opphaldet på Rotihaug i 1947 knyter det seg veldig mange lyse og gode minne. Men ei trist hending bar til då mormor i julemånaden låg for døden. Dei siste vekene var ho så låk at dei flytte senga hennar frå arkja ned i ytste stova, og her slokna ho to dagar inn på det nye året.

Vis-à-vis våningshuset var NYSTOVA. Straks eg kom inn i dette gamle tømmerhuset, vart eg gripen av den eventyraktige Tornerose-atmosfæren som eg tykte rådde her. Det var som om eit sceneteppe var trekt til side, og eg kjende meg liksom rykt tilbake til framfarne tider då eldre slektsledd hadde budd her. Mor har fortalt at det var her ho og søstrene hadde sengene sine når dei var heime på besøk. Dei vaska romma og skurte tregolva med kost og sand, hengde opp reine gardiner og sette inn vasar med friske markblomster. Det blei riktig så triveleg. - I første etasje var det sengekammers, og ei stove der eg hugsar det m.a. var karder, rokk, garnvinde og rennebom. Skal tru om det ikkje stod ein vevstol der òg. På loftet har seinare kona til fetter Johannes, ho Reidun, skipa til ei samling av forskjellig verktøy og reiskap som hadde vore brukt på Rotihaug både til karfolk- og kvinnfolkarbeid. Innunder nystova var det stappfullt av kvistved som onkel hadde kappa opp. Attmed var der utedo, stall og inngang til fjøsen.

Denne omnen liknar litt på den som stod på arkja og i ytste stova

«VETLEHUSET» hadde benkehol (truleg med lokk, rundt og med knott) for både vaksne og barn - ein 2-3 slike. Dermed vart det ikkje slåsting om fleire på garden merka akutt behov samstundes! Med sine ruvande kroppslege dimensjonar var ein hest eit ageleg dyr som eg ikkje følte meg heilt trygg på når onkel hadde løyst merra, fata ho i panneluggen og leide ho ut or STALLEN for å vere drivkraft der handemakt ikkje strakk til. Men tiltrua vart styrkt etter at eg ein gong vart lyft opp på den breie hesteryggen og rei eit lite stykke utan at noko dramatisk skjedde. I same lei verka ein episode som mor nemnde for å vise at hestar godt kan vere godslege og omtenksame: Då ein småtass i familien ein gong skulle prøve seg som «ryttar», datt han av. Men hesten stod bom stille til guten fekk kara seg på føtene att.

Eg minnest ikkje at dei i 1947 brukte elektrisitet til varme og koking på Rotihaug, berre vedfyring. Vedarbeid var derfor ein programpost som kravde mykje tid og innsats for å dekkje vinterens behov. Det var einast handemakta som rådde i slikt arbeid som i alt anna: øks og bogesag, slik erkekonservative folk enno held seg til. At øksa stundom kan verte brukaren til meins, fekk onkel sanne ein gong han stod i VEDSKYKKJA (vedskjulet) og knerta sund ved: Han bomma på vedkubben og hogg seg i foten i staden. Huttemegtu!

På rundturen vår vidare, kjem vi no til låvebrua. Herfrå fører gardsvegen ned til ein heller vidstrakt, for det meste paddeflat del av garden. Til høgre var der inngjerda beiter, der ein straumførande streng gav kyrne ein liten støyt viss dei var så «ufornuftige» å komme bort i den. Her var også restar av nettingbur, ei påminning om at nokon i ein tidlegare generasjon hadde drive med pelsdyravl. Gjennom vollen attmed rann ein klukkande bekk med friskt, godt drikkevatn. Her nede blei det vaska klede. Dei fyrte opp under ein svær kjêl, og når tøyet var reinvaska, skylte dei det i bekken. Eg hugsar godt at dette året, 1947, fekk eg og eit par av søskenbarna våre oss eit bad i denne kjêlen (men då i lunka vatn!), og etterpå sprang vi omkring på vollen i «berre skjelettet» i fri dressur, eller ikkje dressur i det heile tatt.

I eldre tid var det sagbruk på garden. Og brukarane dyrka korn heilt inn i 1930-åra. Vi har eit bilete frå ca. 1933 som viser ein diger kornåker på «Myra“. Rotihaug hadde dertil frå gammalt sitt eige KVERNHUS, som står enno.

Myra var det største slåttearealet på garden, men det var også bra store teigar på «Stoveåkren» og på «Flòten, nedanfor gardfjøsen. Det var også eit engstykke nede ved Eidselva: «Øyna» eller «nedom veien”, som dei sa, og eitt «oppom veien”. På desse areala kunne ein bruke slåmaskina, men i bakkane var det å ta ljåen fatt. Slåttonna var for oss ungane berre leik og moro, men for Hans og Kristine tungt arbeid som røynde hardt på kroppen. Det forstod eg sjølvsagt ikkje den gongen, men sidan har eg tenkt på det. Slåmaskin og hesterive tok nok bort mykje av slitet, men det var også atskillig som måtte utførast manuelt - det

å setje opp ei hes for eksempel. Det skulle lagast mange staurhol når hesa var lang. Og det måtte kraft til når alle staurane skulle støytast ned i hola så dei stod godt og kunne tole vekta av det våte graset og motstå presset av vind frå sida. Hardt arbeid var det også å få tørrhøyet i hus. For oss privilegerte småungar var det svært så morosamt å vere oppe i høyvogna og ta imot dei digre såtene som onkel sende opp til oss på høygaffelen, og leggje dei til rette. Når så lasset var fullt, måtte onkel sikre at det ikkje velta og datt av under transporten, ved å leggje på «tònga» på toppen og dra tauet godt til. Han trengte dei kraftige armmusklane sine då! Den trauste arbeidstrælen, merra, drog lasset, men vel innkommen på LADA (låven) skulle alt høyet over i høystålet. Det blei mange tak med høygaffelen før vogna var tømt. Då spente onkel frå, greip fatt i skjækene, og mens han heldt igjen av all makt, trilla han vogna ned låvebrua. Ikkje rart at alt dette slitet gav onkel store, kroniske smerter i ryggen etter kvart.

Eit stykke frå huset på denne sida stod det til nokre år etter 1947 eit høgt morelltre. Tunet, nystova og inngangen til våningshuset er på motsett side. Vindauget til venstre på langveggen høyrer til «inste stova", det til høgre til «ytste stova". I mellom er kjøkkenglaset. I andre høgda «arkja» og inste og ytste loftet.

På somme plassar var det planta jordbær og kirsebær- og morelltre. Ved langveggen på våningshuset, mot Stoveåkren, stod det eit spesielt høgvakse

Kvernhuset på Rotihaug ca. 1933.

morelltre før biletet over vart teke. Så snart bæra var mogne, sette onkel opp stige og saga ned ei grein til oss. Då greina datt i bakken med alle dei saftige, søte bæra, skal eg love for at det blei jubel!

Ei av dei største sommargledene for oss barn var å hoppe i høyet på lada. Vi kravla oss opp på ein bete og så var det om å gjere å hoppe lengre enn dei andre ned i det mjuke høystålet. Dette kunne vi halde på med nesten kor lenge det skulle vere.

I «Gardfjøsgjølet» – ovanfor lada - voks det tett med blåbærlyng, og når bæra var takande, var det ein fryd for oss i den yngste garde å forsyne oss av denne naturens gåve. Men det aller meste av det vi plukka, gjekk sjølvsagt til matauk: til syltetøy og saft.

Når barna på ein gard leikar, er det naturleg at dei brukar arbeidet til foreldra som modell. Vi dreiv mykje med å byggje fjøs og lade av flate steinar, som vi busette med husdyr: kyr, sauer, hest og gris – representert ved grankongler eller anna vi fann til det bruk. Plassane vi som bureisarar valde, ymsa. Eitt slikt «anlegg» minnest eg vi hadde like ovanfor gardfjøsen. Det stod intakt i mange år etterpå, til snøen til slutt øydela det.

Ein gang vi hadde leika der oppe, gløymde vi å ha att ledet då vi gjekk ned igjen, så kyrne som beita her, rekte ned på bøen. Onkel likte ikkje dette noko vidare. For å seie det som det var, reagerte han omtrent slik far til Emil i Lønneberget gjorde når Emil hadde gjort eit av sine mange «hyss": Han blei fykande galen. Vi var ikkje dum-

Flyfoto frå 1960-åra

mare enn at vi sprang og gøymde oss. Hadde onkel oppdaga gøymestaden vår mens han var så morsk, ville dei nok fått dask både ho Kari og han Johannes. Fetter Eirik og eg hadde truleg fått gå fri, for vi var berre «gutstrikar frå by`n» - vi hadde jo ikkje betre vit. Dessutan var vi gjester, som kunne gjere rekning med ein viss «immunitet".

Eit spesielt hyggeleg minne frå barneåra var dei gongene vi fekk vere med då alle på Rotihaug drog opp i «Kupa», ovanfor gardfjøsen - på piknik, som vi gjerne seier i dag. Dei vaksne tende bål og kokte seg kaffi, og tante Kristine tok fram frå korga si den eine godbiten etter den andre. Det kan ha vore både smørbrød, vaffelhjerter og sveler. Å jau, dei kunne kunsten å kose seg i gamle dagar også!

Tett ved våningshuset på Rotihaug ligg ein liten grasbakke, «Reina». På den flate toppen var det fint å vere når ein ville sitje under open himmel med eit handarbeid, prate eller berre la kvilen falle på seg. Herfrå kunne ein gå eit lite stykke vidare opp til «Hågahògjen» der ein hadde vidt utsyn over Eidsbygda og fjorden.

Onkel Hans har fortalt at han 8. mai 1945 tok med seg luren sin opp på Hågahògjen for å la tonar uttrykkje si og alle eidarars glede over at landet endeleg var kvitt framandåket.

Rotihaug i dag. Foto: Anita M. Ingebrigtsen, 2009.

Audun Lem:
Ludvig Holberg med falskt pass i Roma

For nøyaktig 300 år siden oppholdt Ludvig Holberg seg i Roma. Besøket var en etappe på en lengre utenlandsreise, muliggjort ved bidrag fra Rosenkrantz' reisestipendium til teologiske studier ved utenlandske universiteter til støtte for den evangeliske kirke.

Efter et lengre opphold i Paris, fra mai 1714 til september 1715, gikk nu ferden mot Roma hvor Holberg ankom senhøstes samme år. Holberg beskriver reisen utførlig i sitt første Levnedsbrev, utgitt på latin i 1727 for et utenlandsk publikum, men senere oversatt til flere sprog.

Fra Paris dro han først med elvebåt og derefter med vogn til Middelhavet. Fra Marseille videre med båt til Genova og siden til Civitavecchia, pavestatens havneby. Lei av sjøreisen gikk han den siste strekningen til Roma til fots hvor han ankom efter to dagers vandring «gjennem den port som ligger ved Vatikanet», Porta Angelica. Holberg beskriver utførlig de mange strabaser de reisende den gang ble utsatt for; sjørøveri og sykdom, vindstille som vekslet med storm.

På denne tid var Clemente XI pave. Han støttet Ludvig XIVs kamp mot jansenismen, men var også en ivrig mesen med sterke kulturelle interesser. Paven var en velynder av Academia di San Luca som siden skulle få Bertel Thorvaldsen som president, vel et hundreår senere.

Under oppholdet i Roma skulle Hol-

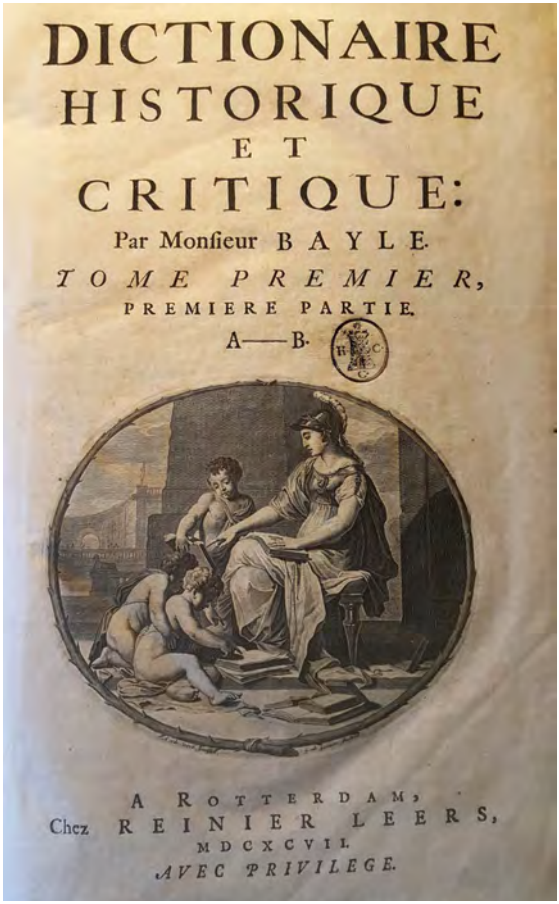
DICTIONAIRE
HISTORIQUE
ET
CRITIQUE:
Par Monſieur BAYLE.
TOME PREMIER,
PREMIERE PARTIE.
A—B.
A ROTTERDAM,
Chez REINIER LEERS,
MDCXCVII.
AVEC PRIVILEGE.

berg få møte paven to ganger, deriblant under pavens offisielle åpne audiens. For som han skriver: «Og at reise til Rom uden at faa Paven at se, det er jo Hul i Hovedet».

Som i Paris hadde Holberg planlagt studier ved Romas mange biblioteker. Disse hadde usedvanlig rike samlinger og det var spesielt Minerva biblioteket opprettet av cardinal Casanate og universitetsbiblioteket som interesserte ham. Mens det første tilhørte dominikanerordenen og sterkt knyttet til inkvisisjonen var det siste ikke under geistlig ledelse.

En gang fikk han ved Minerva biblioteket ved en feiltagelse utlevert verker som stod paa sensurlisten; nemlig Bayles dictionnaire først utgitt i 1697. Da dette ble oppdaget ble verket omgående tatt tilbake og den tjenestegjørende dominikanermunk kraftig utskjelt av bibliotekets ledelse. Det nyttet ikke at Holberg hevdet at han som protestant allerede var heretiker og fortapt og derved ikke kunne lide særlig ytterligere skade ved konsultasjon av boken.

Holberg skulle siden anskaffe sitt eget eksemplar av Bayles verk som både gav ham stoff til komedier og inspirerte hans epistler.

Minerva biblioteket eller rettere sagt Biblioteca Casanatense var blitt opprettet ved testamentarisk gave fra kardinal Casanate (Napoli 1620 – Roma 1700) og åpnet allerede 1701. Biblioteket var et såkalt universal bibliotek med samlinger som skulle omfavne all verdens viden. Forbudte verker var også del av samlingen og flittige innkjøp i sentrale europeiske byer gjorde den til alle tider aktuell og oppdatert. De forbudte verker ble ikke oppbevart i en særskilt seksjon, men ble nektet utlevert uten spesiell tillatel-

se. Det hadde ikke Holberg og han benyttet derfor mer av tiden i Rom til studier av byen og på konserter, enn til de planlagte arkivstudier. Likevel var han sterkt imponert over samlingenes omfang samt det tjenestevillige personale som gratis utleverte både blekk, penn og papir.

Efter oppholdet i Roma dro Holberg videre til Firenze, Bologna, Parma, Piacenza og Torino. Han gikk over Alpene til Savoy, derefter til Lyon og Paris, Amsterdam og Hamburg før han endelig ankom København sommertids 1716.

Den som besøker Biblioteca Casanatense idag kan fortsatt beundre den prektige lesesal [foto] hvor også Holberg studerte (utvidet og forlenget i 1717). Holberg kunne der beskue monumentet [foto] over kardinal Casanate ferdiggjordt i 1708 av Pierre Le Gros d.y. , og muligens granske de to praktfulle globuser bestilt i 1715 og ferdiggjort i 1716 av Moroncelli, året for Holbergs opphold, utstyrt med kardinal Casanates våpen [foto].

Dessverre er besøkprotokollen for det angående tidsrom ikke lenger tilgjengelig. Men hadde den vært det, ville man heller ikke funnet Holbergs navn. Han hadde nemlig ikke sine papirer i orden og reiste fra Paris til Roma med lånt pass fra barndomsvennen ved Bergen Katedralskole Mikkel Røg, som var blitt kongelig gravør i Paris.

Krigsfanger 1940-1945

Kristian Ottosens bok «Nordmenn i fangenskap» er kommet ut i to utgaver, den første i 1995 og en revidert og utvidet utgave i 2004.

Bøkene lister opp i overkant av 44 000 nordmenn som er registrert som politiske fanger eller krigsfanger i løpet av årene 1940-1945. Rundt 9000 av dem satt som fanger i Tyskland. 1210 nordmenn, av disse 610 norske jøder, døde i fangenskap i Tyskland. 369 fanger ble henrettet i Norge og 29 ble henrettet i Tyskland. 130 døde i fangenskap i Norge.

Hamburg-Fuhlsbüttel var fengselet med flest norske fanger. Nordmennene var i hovedsak samlet i tre konsentrasjonsleirer Sachenhausen, Auschwitz og Natzweiler-Struthof.

Vi har fått lov til å trykke beretningen om krigsårene og fangenskap i Norge og Tyskland som Sigurd Østevold har skrevet.

Han var født i Bergen 30. oktober 1914 og vokste opp i Nedre Fjellsmug. Han var ivrig buekorpsgutt, gikk gradene, og ble i 1936 sjef for Fjeldets Bataljon.

Han var medlem av, og etter hvert æresmedlem av SK Trane. Han var utdannet som siviløkonom ved Handelshøyskolen, og ble avdelingsdirektør i Vesta.

Han var med i illegalt arbeid under krigen, og ble arrestert 12. november 1941. Han ble satt inn i Kretsfengselet, men to dager seinere sendt videre til Ulven, så dømt ved tysk krigsrett 28. november 1941.

I 1995 bad sønnedatteren Marianne ham skrive om sin tid i fangenskap. Det ble en beretning der han balanserer humor og vonde minner på en fin måte. Vi har fått tillatelse til å gjengi beretningen. Det er gjort mikroskopiske endringer for å tilpasse den til trykking.

Bergen kretsfengsel: Haftbuch over politiske fanger

Sigurd Østevold:
I tysk fangenskap under den 2. verdenskrig

Sigurd Østevold ble arrestert 12. november 1941 og satt inn i Bergens Kretsfengsel. To dager senere ble han overført til Ulven fangeleir, men kom tilbake til kretsfengselet 27. november. Dagen etter, 28. november 1941, ble han dømt til 3 års fengsel for «Feindbegünstigung» av den tyske 69. divisjons krigsrett. Retten holdt til i Statsarkivets bygning i Årstadveien i Bergen.

«Feindbegünstigung» betyr begunstigelse av fienden, altså av Tysklands fiender, deriblant Norge. Jeg hadde distribuert og samlet penger til såkalte illegale (ulovlige) aviser = det var det hele. Men tyskerne var svært redde for antitysk propaganda og for at nordmenn skulde få nyheter fra andre enn tyskerne selv. Folk hadde måttet levere inn sine radioapparater til tyskerne. Men noen hadde radioapparater i skjul, og på grunnlag av meldinger fra London ble så avisene laget. De fleste avisene ble skrevet på skrivemaskin og mangfoldiggjort på duplikator. Den avisen jeg hadde med å gjøre, het «Radioavisen».

Han som var redaktør for avisen, Heming Skre, ble dømt til døden i Tyskland og henrettet der den 7. september 1943. Hans bror, Finn Skre, som var min arbeidskollega og kontaktmann, ble, så vidt jeg vet, ikke dømt ved noen domstol, men han kom i tysk konsentrasjonsleir. Han var meget syk da han under en transport i april 1945 ikke klarte å følge med transporten og ble skutt av en av vaktene.

Sigurd Østevold på 90-årsdagen i 2004. Foto i privat eie.

Jeg var heldig som ble dømt til fengselsstraff ved krigsretten i Bergen, for jeg kom inn under vanlig tysk fengselsforvaltning og kom til å sone sammen med tyske kriminelle og ble behandlet som dem efter fengslets regler, ikke vilkårlig som i konsentrasjonsleirene.

Margrethe Roti, seinere gift Østevold, og Sigurd Østevold, fotografert på 1930-tallet. Foto i privat eie.

I Bergens Kretsfengsel var det fremdeles norske fangevoktere da jeg kom dit. På Ulven derimot var det tyske politisoldater som var voktere. På grunn av noe som var hendt før jeg kom til leiren, ble fangene straffet med at vi måtte løpe når vi var utenfor brakkene. Vi måtte løpe når vi skulle på do, og vi måtte løpe når vi skulle hente ved eller hadde andre ærend i leiren. Jeg kom med i en gjeng som kjørte stein til to byggeplasser og til steinsetting av grøfter. Vi var 5 mann som trakk og skjøv en vanlig hestevogn full av stein. Senere var jeg med og grøftet en stor myr.

Bestemor syklet flere ganger til Ulven (bortimot 3 mil fra Bergen) for å få kontakt med meg. Hun syklet da på de veiene jeg kjørte stein. En gang jeg var til tannlege på Os (med tysk vakt), fikk bestemor og jeg snakke med hverandre i et bakrom. Det var en dame på Os og tannlegen som klarte å hjelpe fangene på denne måten.

En kveld i julen 1941 ble det stor ståhei på brakken. Efter at vakten hadde vært på kveldskontroll, og lyset var slukket for natten, fyrte vi godt i ovnen for å holde varmen. Det hadde vi ikke lov til. Akkurat den dagen, 27/12 – 1941, fant «Måløyraidet» sted (alliert landgang i Måløy), og tyskerne var meget nervøse. Vaktene på Ulven oppdaget røken fra skorsteinen vår og var antagelig redde for at den skulle lede fiendtlige fly. Det var måneskinn. Ra-

sende kom de stormende inn på brakken og kommanderte en av fangene til å kaste en bøtte vann inn i ovnen. Det var et under at ikke ovnen ble sprengt og forårsaket brann. Men sot og aske fløy utover gulvet, og røken ut skorsteinen ble mye verre enn før. Vi fikk en stri jobb med å gjøre rent. Jeg kan ikke huske at vi ble straffet for den ulovlige fyringen. Antagelig har tyskerne innsett at de selv hadde oppført seg dumt.

En annen kveld – efterat rosignalet var gått – fikk vi også en stri vaskejobb. Tyskerne kom for å ha det morsomt og for å plage oss. De fant ut at gulvet ikke var rent. De kommanderte fanger til å helle mange bøtter vann utover gulvet. Og så skulle alle tørke opp. Men det var jo slett ikke kluter til alle. Jeg for min del brukte lommetørklet mitt. Det så jo helt idiotisk ut. Efter en stund ble jeg beordret til sengs. Det hadde jeg jo ikke noe imot. Jeg lå og så fangekameratene mine jobbe på spreng. Men så kom en ny ordre: «Sov»! kommanderte tyskeren. Å sove på kommando er ikke så lett, men jeg måtte jo late som.

Disse episodene var ikke så alvorlige. Mer alvorlig ble det da to av våre fangekamerater ikke kom tilbake til Ulven efter å ha vært for krigsrett. De var dømt til døden for Englands-fart. Det var to kjekke og livsglade ungdommer, Gustav Gjertsen og Mons Rasmussen. Da jeg og en del andre fanger kom til Kretsfengslet for å bli sendt til Tyskland i januar 1942, satt de to på dødscelle der. Vi fikk lov å besøke dem. De var rolige, litt bleke kanskje, men ellers naturlige som før. Cellen deres var full av blomster og konfekt. De serverte konfekt til oss besøkende. De ble skutt i Gravdal utenfor Bergen den 28/1 – 1942 og likene ble dumpet i sjøen og sprengt. –

Vi hadde bra med mat på Ulven, så jeg var i ganske fin form da jeg ble sendt der fra. I min fangetilværelse ble det verre senere. Jeg var alltid sulten, og jeg frøs i vinterhalvåret. Sulten gjorde at jeg ble slapp. Vinteren 1942 var meget kald. På Akershus satt jeg ca. 14 dager alene i celle høyt oppe i fengselsbygningen. Sentralvarmen nådde ikke skikkelig opp til meg. Jeg var sulten, og jeg frøs, hadde ingen ting å gjøre eller å lese, hadde ikke lov å ligge eller sitte på køyen om dagen. Det var å gå frem og tilbake for å holde varmen. Ut av cellevinduet kunne jeg ikke se, for det var tilfrosset hele tiden. Når maten endelig kom, måtte vi igjennom et helt lite rituale før vi kunne få spise. Først ble celledøren åpnet på gløtt. Så kom et fløytesignal – da skulle vi åpne døren helt og gå ut på gangen. Der måtte vi stå i giv akt til neste fløytesignal kom. Da skulle vi bøye oss ned og ta matfatet opp fra ganggulvet. Så stå i giv akt igjen idet vi holdt matfatet foran oss. Så endelig et siste fløytesignal, og vi kunne ta maten med oss inn i cellen. Hvis vakthavende tysker ikke var fornøyet med presisjonen, måtte vi gjenta hele prosessen inntil han var fornøyet.

Et lignende rituale var det når do-bøtten skulle settes ut på gangen om morgenen. Den do-bøtten jeg hadde på Akershus, var ikke helt tett, og jeg likte

ikke at den skulle plasseres akkurat på det sted i gangen hvor brødblinksen senere ble plassert. Det lille avlukket under et lite sete i en krok av cellen hvor bøtten stod ellers, luktet ikke godt.

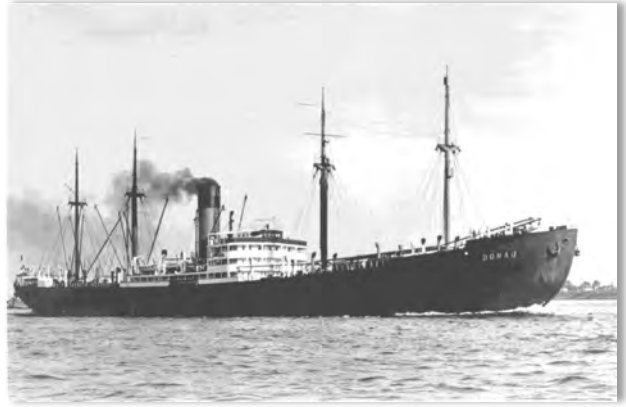

Fangetransportskipet Donau, som fraktet mange nordmenn og norske jøder til Tyskland.

Jeg syntes det hvilte dysterhet og uhygge over fengslet på Akershus. Og den følelsen ble forsterket den dagen jeg sto oppstillet på gangen utenfor en tyskers kontor. Ved siden av meg sto en ung gutt som fortalte meg at han hadde fått dødsdom samme dag. Hva i all verden skal man si i en slik situasjon? Jeg slapp å si noe, for tyskeren som hadde kommandoen, brølte at vi skulle holde kjeft. Tolken (en norsk fange) gjorde tyskeren forsiktig oppmerksom på at den unge gutten hadde fått dødsdom samme dag. «Han er ennu ikke død» skrek tyskeren, «og så lenge han er i live, må han rette seg efter de regler som gjelder for de levende». Noen medfølelse fantes ikke.

Ellers kan jeg berette fra Akershus at bestemor kom og besøkte meg, til og med 2 ganger. Den ene gangen fikk hun stukket til meg et brev som jeg så vidt klarte å få med meg inn på cellen. –

Jeg skrev foran at det var kaldt på Akershus. Kaldt var det også på «Donau», båten som vi ble sendt til Kjøbenhavn med. Det lå is i Oslofjorden og langt ut i Skagerak. Flere steder så vi isfiskere ute på isen. En isbryter måtte gå foran «Donau» for at den skulle komme frem. Av og til måtte isbryteren gå rundt «Donau» for å få den fri av isen. Vi fanger bodde i et lasterom like under dekk. Et sekkeforheng skulle beskytte mot kulden. Madrassene vi skulle sove på, var fuktige, og det dryppet fra «Taket» (undersiden av dekket), for det var belagt med is og rim. For at vi ikke skulle fryse for meget om natten, la vi alle madrassene tett sammen, og så la vi oss selv tett sammen oppå dem («slunkabol»). Vi hadde bare et tynt ullteppe hver. Når vi skulle på do, måtte vi løpe helt akterut på båten. Der var bygget et lite stillas halvt utenfor skroget, og der halvt satt vi og halvt stod vi i vinterkulden. Tøyet hadde vi løsnet på før vi startet løpeturen og ordnet det først efter tilbakekomsten.

Togturen fra Kjøbenhavn til Hamburg var forholdsvis behagelig. Og endelig var vi fremme ved «Männergefängnis

Sorgfrie sommerdager før krigen. Sigurd Østevold og venner. Foto i privat eie.

Hamburg-Fuhlsbüttel», hvor jeg skulle oppholde meg i 1 ½ år. Det var et helt kompleks der: Mannsfengsel, tukthus og kvinnefengsel. I tukthuset var det strengere regler for besøk, pakker og brev enn i fengslet. For tyske fanger betydde tukthusstraff også tap av borgerlige rettigheter.

Den første tiden i fengslet bodde jeg på celle sammen med 2 Oslo-menn. De var tatt for tyveri fra tyske lagre i Oslo. Senere bodde jeg i store sovesaler for opptil 60 mann. Arbeidet vårt var til å begynne med å klistre poser. Senere fikk vi arbeid i et av fengslets arbeidssaler. Jeg laget blendingsgardiner. Det var en fabrikk som leiet fanger og lokaler i fengslet. De siste 14 dagene jeg var i Hamburg, var jeg på en utekommando som bygget små tilfluktsrom for sivilbefolkningen som bodde i nærheten av fengslet.

Den tiden vi bodde på celle, måtte vi hver kveld levere ut klærne våre. Vi fikk beholde på oss bare en skjorte. Alle de andre klærne måtte vi brette pent sammen efter et bestemt mønster og legge på en krakk. Når fangevokteren kom om kvelden for å kontrollere, måtte vi tre fangene stå i giv akt i bare skjorten bak hver vår krakk med klær. Den som stod nærmest døren, måtte avgi melding om cellenummer og antall fanger på cellen. Så måtte vi sette krakkene med klærne ut på gangen ved siden av celledøren. Da vi kom inn på cellen igjen, var det påny å stå i giv akt. «Gute nacht», og så smalt døren igjen.

Vi bodde og arbeidet sammen med tyske kriminelle. Det kunne være tyver, svindlere, bankrøvere, sedelighetsforbrytere, ja, til og med en morder (en ung gutt) hadde vi blandt oss. Vanligvis var de med lange straffer greiest å være sammen med. Småforbryterne kunne vi aldri stole på.

En av småforbryterne imponerte meg en gang. Vi var på lufting i fengselsgården. Mellom grusgangene der var det vinterlagret grønnsaker i hauger under et lag av halm og jord. En av haugene var åpnet litt, fordi fengslet var begynt å ta ut grønnsaker. Under

vår marsj rundt haugen klarte tyskeren å komme seg bort til åpningen og stjele et kålhode, det til tross for at en fangevokter stod oppe på en trappe og passet på. Men da vi skulle inn efter luftingen, ble tyven tatt, og kålhodet plassert på lokket av et bosspann i fengelskorridoren. Der knabbet en av mine cellekameerater det senere. Fangevokteren oppdaget at kålhodet var borte, og begynte å undersøke fangene før han låste dem inn på cellene. Vi ventet det verste, men like før han kom til oss, sluttet han å undersøke. Efter at lyset var slukket for natten, var det tre norske mager som nøt godt av kålhodet som tyskeren hadde stjålet.

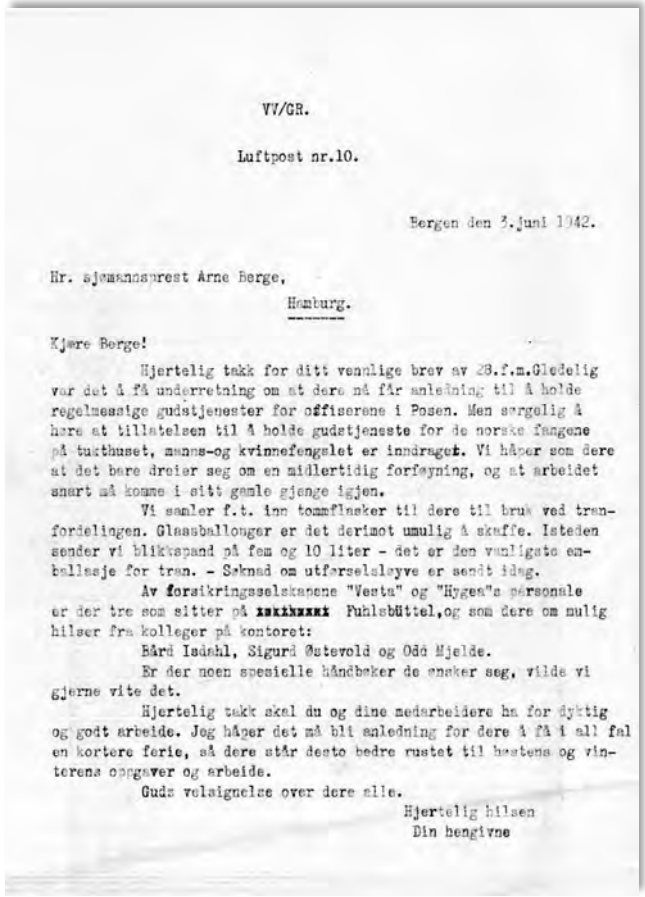

VV/GR.

Luftpost nr.10.

Bergen den 3.juni 1942.

Hr. sjømannsprest Arne Berge,

Hamburg.

Kjære Berge!

Hjertelig takk for ditt vennlige brev av 28.f.m.Gledelig var det å få underretning om at dere nå får anledning til å holde regelmessige gudstjenester for offiserene i Posen. Men sørgelig å høre at tillatelsen til å holde gudstjeneste for de norske fangene på tukthuset, menns-og kvinnefengslet er inndraget. Vi håper som dere at det bare dreier seg om en midlertidig forføyning, og at arbeidet snart må komme i sitt gamle gjenge igjen.

Vi samler f.t. inn tomflasker til dere til bruk ved tranfordelingen. Glassballonger er det derimot umulig å skaffe. Isteden sender vi blikkspand på fem og 10 liter - det er den vanligste emballasje for tran. - Søknad om utførselsbevis er sendt idag.

Av forsikringsselskapene "Vesta" og "Hygea"s personale er der tre som sitter på xxxxxxxx Fuhlsbüttel,og som dere om mulig hilser fra kolleger på kontoret:

Bård Isdahl, Sigurd Østevold og Odd Mjelde.

Er der noen spesielle håndbøker de ønsker seg, vilde vi gjerne vite det.

Hjertelig takk skal du og dine medarbeidere ha for dyktig og godt arbeide. Jeg håper det må bli anledning for dere å få i all fal en kortere ferie, så dere står desto bedre rustet til høstens og vinterens oppgaver og arbeide.

Guds velsignelse over dere alle.

Hjertelig hilsen
Din hengivne

Kopi av brev datert 3. juni 1942 fra Sjømannsmisjonen i Bergen til pastor Arne Berge, der bl.a. Sigurd Østevold omtales som fange i Hamburg.

Det ble lange dager i fengsel. Stadig sulten. Middagen bestod som oftest av tynne grønnsaksupper. En dag kålrotsuppe, neste dag kålsuppe, så gulrotsuppe. Og så ny omgang med det samme. Jeg forsøkte likevel å holde meg i form. Tok litt gymnastikk hver dag, til mine fangekameraters milde bebreidelse. Det hendte lite. Lufting i fangegården var en avveksling. Vi måtte marsjere i ring, men kunne få kontakt med andre fanger. Særlig var vi interessert i å få kontakt med de to norske fangene som arbeidet i biblioteket. Den norske sjømannspresten hadde fått levere norske bøker til biblioteket. De to bibliotekarene hadde adgang til radio, og de lyttet også på London. Vi fulgte godt med i krigens gang. Fra

tyske aviser skaffet vi oss kart over frontene, og slik kunne vi se hvordan tyskerne efter hvert fikk problemer på østfronten og i Nord-Afrika. Det hendte ofte at fangevokteren kom inn på arbeidsalen og leste opp «Sondermeldungen» om tyske seire, men det minket på slike utover vinteren 1942/43 og våren 1943.

En liten episode som kunne blitt alvorlig, hendte på arbeidsalen en dag. Det oppstod brann. Vi arbeidet med papir og trelektere, og det var en åpen gassflamme for smelting av lim. Litt uforsiktighet, og det flammet op. Vi var innesperret, og det var jo ikke hyggelig. Heldigvis klarte vi å slukke brannen før den fikk bedre tak.

Når nye norske fanger kom i fengslet, eller norske fanger skulle til legen på fengslet, hendte det at jeg måtte være tolk. Det var ikke alltid så lett å oversette hos legen når pasienten skulle forklare hva han feilte. En fange fra Vestlandet sa han hadde fått «ei kjøyna i r- - -». Det var en tid mange fanger fikk byller og sår på hals og lår og mange steder på kroppen. Enkelte var svært plaget. Selv fikk jeg bare en liten byll bak det ene øret. Det må ha vært noe i maten, eller noe som manglet i maten, som var årsak til byllene.

Ettersom jeg hadde forholdsvis lang straff, fikk jeg komme til tannlege. Denne holdt til i tukthuset. Tannlegen ble sagt å være ekspert i tannuttrekning. Men jeg skulle få plombert to hull. Det var ikke noe venteværelse. Vi måtte stå ute på gangen med ansiktet vendt mot veggen. Da jeg kom inn til tannlegen, fikk jeg et lite sjokk. Han hadde på seg en blodflekket kittel, og boremaskinen var ikke elektrisk drevet, men en trømaskin. Skyllevannet var i et krus som ble brukt fra pasient til pasient. Men tannlegen gjorde faktisk en god jobb. Jeg fikk plombene kontrollert efter at jeg var kommet hjem til Norge, og de var i orden.

Sjømannspresten i Hamburg gjorde meget for oss fanger. En gang fikk vi nordmenn en flaske tran hver. Det var sjømannspresten og Røde Kors som sørget for det. Aldri har tran smakt så godt. Vi helte den også utover brødet som pålegg. Det smakte som røkelaks. En nordlending var uheldig og mistet sin flaske ned på betonggulvet så den knustes. Han la seg ned på kne og slikket tran opp. (Den samme nordlending var litt spesiell. En gang sa han at han håpet han fikk komme hjem til Norge «før denne gullalderen var over». En annen gang hadde han gjort en oppfinnelse, sa han. Fengselsledelsen hadde kunngjort for fangene at de som hadde gjort oppfinnelser eller hadde gode ideer som kunne være av betydning for den tyske krigføringen, kunne melde seg for fengselsledelsen. Det kunne bety nedsettelse av straff hvis oppfinnelsene eller ideene var gode. Nordlendingen meldte seg på. Han hadde funnet opp en klepp som også var så god å blødge fisken med, sa han. Tyskerne fant ut at nordlendingens klepp ikke ville forkorte krigen, til tross for at det med blødging måtte høres fristende ut for dem).

Sjømannspresten fikk også noen gang-

Hamburg i juli 1943. Byen ble utsatt for omfattende bombeangrep under andre Verdenskrig, og man regner med at opp mot 250.000 mennesker omkom som følge av disse angrepene.

er komme til fengslet og holde gudstjeneste for de norske fangene. Det var en liten kirke i fengslet. Der var det en regel at fangene ikke måtte komme i kontakt med hverandre. Vi ble derfor plassert med stort mellomrom. Det spilte ingen rolle om sidemannen var cellekamerat eller arbeidskamerat.

Julaften 1942 skulle sjømannspresten komme for å holde julegudstjeneste for de norske fangene. Vi så frem til det. Vi hadde også spekulert på hva vi ville få å spise julaften. Det ble fortalt at julaften året før hadde fangene fått en kjøttkake hver. Vi tre som satt på celle sammen, ventet spent om det skulle bli kjøttkake i år også. Det ble det ikke. Julematen var en øse surrogat-te og den tørre brødblingsen. Så var det julegudstjenesten. Vi hørte det ble marsjert i gangene. Det var nok de norske fangene som gikk til kirken. Efter hvert ble det stille, men ingen hentet oss tre som satt på celle sammen. Vi «slo ned pilen» (på cellen kunne vi slå ned en tapp ved siden av døren og en signalpil slo ut fra veggen på gangen utenfor cellen) for å tilkalle fangevokteren. Han kom, og da han hørte at vi ville i kirken, sa han: «Tror dere at det vil hjelpe dere?», og så smelte han døren igjen for nesen på oss. Det var den julen. (Julaften jeg tilbragte på Ulven i 1941 og på Grini i 1944 var adskillig hyggeligere). –

Og så er jeg kommet til siste kapittel i

Männergefängnis Hamburg-Fuhlsbüttel

mitt Tysklandsopphold. Jeg ble med i «kommando Schütt», en utekommando som bygget små tilfluktsrom for sivile i nærheten av fengslet. Schütt var fangevokter og sjef for kommandoen. Han var en grei kar. Han plaget aldri fangene og var heller ikke streng med disiplinen. Men han var nøye på at arbeidet ble gjort skikkelig. Det var tungt arbeid. Vi hentet betongelementer på en lekter som lå på en av kanalene. De ble så transportert til byggeplassen, hvor de ble murt oppå hinannen og hulrommene fylt med sand. Første gang jeg skulle ta et betongelement på ryggen, sviktet bena under meg. Jeg hadde jo i ganske lang tid hatt bare sittende innearbeid, så bena var ikke sterke. Men jeg syntes det var godt å få arbeide ute i frisk luft. De andre fangene i kommandoen, som bestod både av tyske kriminelle og norske politiske fanger fra både fengslet og tukthuset, var greie arbeidskamerater. Han som var «Vorarbeiter» var en sjarmerende bankrøver. Han fikk barna i nabolaget til å stjele gulrøtter til oss. (Bankrøveren og flere andre tyske fanger ble senere tatt ut av fengslet/tukthuset og sendt som soldater til østfronten. Det likte de ikke.)

Det nærmet seg nu slutten av juli 1943. Jeg fikk melding en dag om at jeg var blitt benådet (Strafaussetzung bis Kriegsende) og skulle få reise hjem 1/8 – 1943. Det var bestemor som hjemme i Norge hadde søkt om benådning for meg. Jeg ble selvfølgelig strålende glad. Men så begynte bombingen av Hamburg.

Det hadde vært bombeangrep tidligere. Men det som skjedde nu (de siste dagene av juli og første dagene av august), var helt eksepsjonelt. Tusenvis av svære amerikanske og engelske fly raserte byen. Dag og natt kom de med sine dødbringende bomber. Vi hørte dem og antiluftskytset først langt borte, og så kom bråket nærmere og nærmere. Og så en ny bølge. Igjen og igjen. Eksplosjoner, branner, lyskastere og sporlysgranater dannet et veldig fyrverkeri. Fengslet ble truffet av brannbomber. Og en gang kunne det gått riktig galt for oss. Vi hørte en kraftig uling av en

fallende bombe. Formannen på rommet vi var i, brølte «hinlegen», og vi kastet oss alle flate på gulvet. Men det kom ingen eksplosjon. Senere har jeg fått vite (Kristian Ottosen: «Bak lås og slå» side 92) at det var en to-tonns luftmine som ikke hadde eksplodert. Hadde den det ville det ikke vært noen bestefar.

En natt var bombingen så voldsom at fangene ble låst ut av cellene og plassert i gangen i første etasje. Der satt vi langs veggene. Plutselig ble det ropt: «Kommando Schütt!». Vi skulle gjøre oss klar til utrykning. Vi fikk utlevert forskjellige slags utstyr: Økser, pikker, spader etc., og så var det avgårde. Vi løp mellom hager og hus mot et hus som stod i brann. Bombingen var nu slutt for natten der vi befant oss, men været var gått over til lyn og torden. Det var nesten som om bombingen fortsatte. Vi ble stadig blendet av lynene. I huset som brant, var brannfolk (unge gutter) i gang med slukking i de øvrige etasjene. Brennende bygningsdeler falt stadig ned. Vi skulle redde ut mest mulig av innbo og inventar fra de to nederste etasjene. En del klarte vi å få ut – et bord med symaskin lempet vi ut vinduet i 2. etasje og ned på en gårdsplass – men nu var det begynt å regne. Det vi hadde båret ut, stod og lå ubeskyttet på gaten. De unge brannfolkene klarte å få kontroll over ilden til slutt, og vi ble sendt hjem igjen til fengslet. Av en av tilskuerne til brannen fikk jeg en sigarett. Antagelig trodde han at vi hadde gjort nytte for oss.

Efter at denne voldsomme bombingen var begynt, mistet jeg troen på at jeg skulle få komme hjem. Svart røk lå over Hamburg og skjulte for solen. Sot og aske la et svart dekke over alt. Jeg var også blitt redd. Det hadde jeg ikke vært tidligere under flyangrep. Men så kom beskjed om at jeg skulle holde meg reiseklar. Noen dager forsinket kom vi avgårde. Det var flere nordmenn som skulle hjem med samme transport. Vi fikk utlevert våre sivile klær og ellers det vi hadde hatt med til fengslet. Jeg fikk også med meg min arbeidsinntekt i 1 ½ år, RM 69,67. Vi fikk noen pfennig dagen som arbeidslønn i Tyskland. Vi ble kjørt i lastebil til Altona Bahnhof. Overalt så vi bare ruiner. Et sted så vi en flokk kvinner omkring en vannkilde mellom ruinene. Jernbanestasjonen var også rammet av bomber. Det gikk ikke tog som passet oss fra Altona Bahnhof, og vi måtte derfor gå til en annen stasjon på en annen linje. Det ble en slitsom og meget varm marsj. Vi hadde vinterklær på oss og bar på kufferter og soveposer. I soveposen min var også en del bøker (jusbøker). Jeg for min del var helt gjennomvåt av svette da vi nådde frem. Fra da av gikk det fint. Vi fikk en hel godsvogn for oss selv. Der kunne vi ta det meste av klærne av oss og henge dem til tørk. Fortvilte mennesker, også mødre med små barn og barnevogner, sto igjen på stasjonen, for det var ikke plass på toget. Vi ex-fanger hadde det rommelig. Da vi reiste over det nordtyske slettelandet mørknet det til, og det ble et voldsomt tordenvær. Jeg ble grepet av en uhyggefølelse. Det minnet slik om bombingen av Hamburg.

Vi kom til Danmark og fikk rikelig med god mat av danskene. Så bar det

med båt til Oslo (ikke «Donau» denne gangen) og videre med tog til Bergen. Den første tiden efter hjemkomsten la jeg kraftig på meg, jeg ble nesten pløset. Det hendte med de fleste fanger som kom hjem efter å ha sultet lenge.

------o------

Fra 11/8 – 1943 til 5/9 – 1944 var jeg fri mann i Norge. To store begivenheter opplevet jeg før jeg ble arrestert igjen: Eksplosjonsulykken i Bergen 20/4 – 1944, og bestemor og jeg giftet oss 17/5 – 1944. Den siste begivenheten likte jeg best.

------o------

5/9 – 1944 ble jeg arrestert på nytt. Jeg kom først til Bergens Kretsfengsel og ble så sendt til Grini den 13/9 – 1944. Jeg fikk aldri vite hvorfor jeg var blitt arrestert igjen. Jeg fryktet for å bli sendt til Tyskland og var glad da jeg havnet på Grini. Der fikk jeg fangenummer 13810 og kom til å bo i brakke nr 5 på rom nr 3. Einar Gerhardsen, som efter krigen ble statsminister i Norge, bodde i den samme brakken, men på et annet rom (kalfaktoriet). Han holdt tale på brakken nyttårsaften 1944. På rom nr 3 var det køyer i 3 høyder. Jeg hadde køye øverst, helt opp under taket. Når fangene kokte havregrøt eller (stjålne) poteter, eller tørket tobaksstilker på ovnen, var det varmt der oppe i høyden, og luften var ikke særlig god. Omkring ovnen var det masse kakerlakker. Men verst var veggelusene. Så snart lyset var slukket om kvelden, kom de frem fra sine gjemmer og gikk til angrep. Oppe hos meg i den øvre køyen slapp de seg ned fra taket. De bet særlig omkring halsen, håndleddene eller anklene. Når lyset ble tent om morgenen, forsvant de og gjemte seg vekk. Men var vi hurtige, kunne vi fange dem da. En morgen drepte jeg 16 veggelus i og omkring soveposen min.

Jeg nevnte at fangene kokte havregrøt. Til jul fikk vi lov å motta pakker hjemmefra, og de fleste fikk da bl.a. havregryn. En tragisk hendelse fant sted på vårt brakkerom, en ung gutt fra Os, hadde ikke fått pakke samtidig som oss andre. Men noen dager forsinket kom pakken. Da gutten fikk den, falt han død bakover på køyen han satt på. Det var visstnok hjertet som sviktet.

Bestemor forsøkte senere å sende pakke til meg, men fikk den i retur. En pakke fikk jeg likevel på en litt spesiell måte. En dame som hadde bodd i gaten vår i Bergen da vi var små, var hushjelp hos den tyske kommandanten på Grini. Hun bar pakken med seg inn i leiren og gjemte den på sitt værelse. Så sørget hun for at jeg ble med blant de fangene som skulle banke gulvtepper for kommandantboligen. På den måten nådde pakkens innhold meg. Da kommandanten ikke var hjemme den dagen vi banket gulvtepper, lot damen oss fanger få sitte en liten stund i kommandantens salong og røke hans sigaretter. Forunderlig, hva?

Vinteren jeg var på Grini, var ikke spesiell kald. Den laveste temperatur jeg husker, var – 16 grader. Det var jo kaldt nok hvis vi skulle stå lenge på appellplassen i mindre bra fottøy med trebunner som fuktigheten hadde trengt

igjennom. Det resulterte også i en del diare. Kveldene på brakken kunne være bra. Av og til kom «kjendiser» blant fangene og holdt foredrag eller kåserier for oss. Best husker jeg professor Francis Bull som holdt foredrag om Bjørnson.

Den første tiden på Grini arbeidet jeg utendørs i leiren, mellom det indre og det ytre gjerde. Aller først var det en ukes tysk eksersis. En viktig del av denne var «Mützen ab» og «Mützen auf» (luene av og luene på). Vi måtte alltid ta luene av og stramme oss opp når vi møtte tyskere. Jeg var med på potetopptak og sørget for å miste noen poteter fra bøtten når jeg bar dem i hus, men det oppdaget den tyske vakten. Derefter var jeg med og planerte en flate ved en knottfabrikk som var under bygging. Så kom jeg på et bokbinderverksted, og til slutt ble jeg med i Ullevålkommandoen. Denne bestod av 45 – 50 fanger som hver morgen ble transportert med lastebiler til en leir tyskerne (tyske polititropper) hadde ved Ullevål. Der arbeidet fangene i leiren og ble kjørt tilbake til Grini om kvelden. Efter noen dager ble jeg såkalt «Vorarbeiter» for kommandoen. Det var å sørge for at fangene stilte opp til rett tid, melde fra til tyskerne om avgang og ankomst og kommandere troppen når vi marsjerte (det ble mest «Mützen ab» og «Mützen auf»). Jeg arbeidet på et kontor under en østerriksk offiser. Det var mest opptelling av inventar og skriving av inventarlister. Møblene hadde grader som folkene hadde det – Unterfürerbett, Fürerbett, Oberfürerbett. Østerrikeren var litt

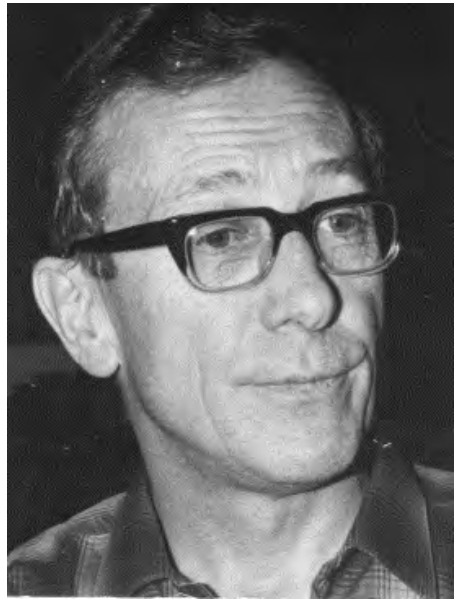

Sigurd Østevold, foto fra 1960-tallet. Foto i privat eie.

rotete, men grei og snild. Når tyskerne hadde spist middag, pleide han gå på kjøkkenet for å se om der var mat igjen. Var det det, lot han fangene få den.

Vegg i vegg med kontoret hvor jeg arbeidet, lå et radioverksted. Der arbeidet min medfange Kolstad (fra Ski). Han og jeg hadde det ganske fritt, og vi kunne også høre radio. Han og jeg satt en dag på trappen utenfor kontoret og solet oss. Plutselig kom en tysk offiser gående rett mot trappen. Idet han begynte å gå opp trappen, reiste vi oss opp og stod i giv akt. Han stoppet foran oss og tok opp to epler av lommen og ga oss ett hver. Det var tydelig at krigen snart var slutt.

Den siste appell på Grini fangeleir på frigjøringsdagen 8. mai 1945. Foto: Fanny Wikborg/Oslo Museum.

Og så, endelig, var vi kommet frem til 7. mai 1945. Ullevålkommandoen var sendt ut om morgenen som vanlig. I løpet av formiddagen kom det flere ganger melding over radioen at det kl. 15 (tror jeg det var) ville komme en meget viktig melding. Kl. 15 var mange tyskere, også offiserer, samlet i radioverkstedet. Kolstad og jeg var der også. Så kom meldingen om at Tyskland hadde kapitulert på alle fronter. Det kan ikke beskrives hvordan det var å oppleve det øyeblikket. Tyskerne sank sammen i stolene. Kolstad og jeg var forsiktige med å vise glede. Det var han og jeg, og et par litt lurvete fanger, som stod der som seierherrer, tyskerne i sine flotte uniformer var taperne. Ullevålkommandoen ble samlet for å sendes tilbake til Grini. Da vi stod oppstillet, kunne vi se enkelte norske flagg bli heist rundt omkring. Noen hadde nok hatt radio. På kjøreturen mot Grini så vi stadig flere barn med norske flag. Da vi kom til inngangen av leiren, var det ingen tyske vakter der. Fangene hadde selv overtatt vaktholdet. Vi fikk beskjed om at vi ikke skulle provosere, men vi skulle ikke lenger hilse på tyskerne. Det var en forunderlig følelse å passere et par tyskere uten at det ble «Mützen ab».

Om kvelden den 7. mai var det stor oppstilling på appellplassen. En svenske talte til oss. Krigen var slutt. Norge var fritt.

Dagen efter, den 8. mai 1945, som er

den offisielle frigjøringsdagen, var det ny oppstilling på appellplassen. Stor stas med musikk, sang og fotografering.

Så gikk det noen dager med utskriving av fangene, og, for mitt vedkommende, hjemsendelse til Bergen. På jernbanestasjonen der stod bestemor og tok imot meg. Snipp, snapp, snute, så kunne eventyret begynne.

Under mitt fangeopphold møtte jeg mange mennesker av forskjellige nasjonaliteter. Jeg kunne godt tenke med å møte igjen noen av dem som den gang var våre fiender. Jeg tenker da spesielt på fangevokteren Schütt, på den østerrikske offiseren på Ullevål og på den sivile sjefen for blendingsfabrikken i fengslet i Tyskland. Sistnevnte hjalp meg ut av en litt kinkig situasjon da en meget ufordragelig tysk fange hadde meldt meg til fangevokteren fordi jeg hadde fornærmet ham. Og så kunne det vært morsomt å møte igjen den lille musen som en tid holdt til i sengen min bak hodeputen i Männergefängnis Hamburg-Fuhlsbüttel. Jeg har aldri hørt om noen 50 år gammel mus, så den bor vel nu hos sine forfedre.

Hva som var verst ved fangeoppholdet? Frihetsberøvelsen, savn, usikkerhet, engstelse, sult, kulde.

------o------

Tidslinjen:

12/11 – 41 arrestert, til Bergens Kretsfengsel.
14/11 – 41 sendt til Ulven fangeleir.
27/11 – 41 til Bergens Kretsfengsel.
28/11 – 41 dømt til 3 års fengsel av den tyske 69. divisjons krigsrett for «Feindbegünstigung». Retten holdt til i Statsarkivets bygning i Årstadveien i Bergen.
28/11 – 41 retur til Ulven
15/1 – 42 sendt via Kretsfengslet til Oslo.
16/1 – 42 Akershus Landsfengsel.
1/2 – 42 til Grini (fange nr. 1486).
5/2 – 42 retur Akershus.
6/2 – 42 sendte med «Donau» til København.
7/2 – 42 ankomst København.
8/2 – 42 fra København over Storebelt.
9/2 – 42 ankomst med tog til Hamburg – Fuhlsbüttel (fange nr. 1478/41) hvor jeg satt i fengsel til
2/8 – 43 (eller 3/8 eller 4/8) da jeg ble benådet (Strafaussetzung bis Kriegsende). Avreisen forsinket noen dager p.g.a. voldsomme bombeangrep på Hamburg.
11/8 – 43 løslatt i Oslo.
- - - - - - - -
2. 5/9 – 44 arrestert på nytt. Til Kretsfengslet.
13/9 – 44 til Oslo.
13/9 – 44 Grini (fange nr. 13.810) til krigens slutt 8/5 – 45. Løslatt fra Grini og sendt til Bergen noen dager efter frigjøringen. (10/5 – 45)

Totalt fangeopphold 2 år 5 mndr. 2 dg.

Sjømannsprestene i Hamburg 1940-1945

Sjømannsprestene i Hamburg, med et tjenesteområde som også omfattet Berlin, kom gjennom krigsårene til å spille viktige roller for ikke bare norske sjøfolk og fastboende, men også — og ikke minst for — norske krigsfanger i Tyskland. I løpet av krigsårene var tre norske prester i tjeneste ved stasjonen i Hamburg, og alle tre utmerket seg gjennom sin store innsats for fangene i Tyskland.

Vi skal slippe til alle tre med rapporter fra den virksomheten de drev, men skal først gi personalia.

Finn Moestue Huseby (1905-2001) ble uteksaminert som cand. theol. i 1930, og var knyttet til Sjømannsmisjonen fram til 1945. Han var sjømannsprest i New Orleans fra 1931 til 1934, så i Antwerpen fra 1935 til 1936, og deretter i Hamburg fra 1936 til 1942. I 1942 ble Huseby kalt hjem til Norge, etter at han hadde kommet i sterk motsetning til miljøet av nazi-vennlige nordmenn i Tyskland. Fra hjemkallelsen og tilk krigen sluttet arbeidet Finn M. Huseby for Sjømannsmisjonen soim kretssekretær i Østerdalen.

For arbeidet for fangene i Tyskland ble Finn M. Huseby i 1945 utnevnt til ridder av første klasse av Den Kongelige Norske St. Olavs Orden. Han sogneprest i Brandbu fra 1946, og seinere sogneprest i Vestre Bærum.

Arne Berge (1908-1988) ble cand.theol. våren 1934 og tok praktikum høsten 1934.

Hans første stilling var som personlig hjelpeprest i Modum i 1935, deretter styrte han ledige kall som vikarprest i Oslo bispedømme fra 1937 til 1940. Fra 1940 var Berge, sammen med Conrad Vogt-Svendsens sjømannsprest i Hamburg og ble der engasjert i hjelpearbeidet for de norske fangene i Tyskland. Lister over fanger som Berge og Vogt-Svendsen utarbeidet dannet senere grunnlaget for aksjonen med De hvite bussene. Berge tjenestegjorde i Hamburg til 1946.

Fra 1946 var Berge fengselsprest på

Ilebu, og fra 1950 residerende kapellan i Horten, sokneprest i Horten 1971–75.

For innsatsen i Hamburg ble han utnevnt til ridder av 1. klasse av St. Olavs Orden, og i tillegg fikk han både norske og svenske Røde Kors' hederstegn og danske Christian X's frihetsmedalje.

Conrad Fredrik Vogt-Svendsen (1914-1973) ble hjelpeprest ved sjømannskirken i Hamburg i 1942. Sammen med Arne Berge forhandlet han med tyskerne og fikk samlet mye informasjon om skandinaviske fanger i konsentrasjonsleirer og fengsler, og de gjennomførte tusenvis av fangebesøk. Registrene de hadde laget var hovedgrunnlaget for grev Folke Bernadottes redningsaksjoner med «de hvite bussene" våren 1945. Vogt-Svendsen ble etter krigen utnevnt til ridder av 1. klasse av St. Olavs Orden 1945, og han fikk både det norske og det svenske Røde Kors' hederstegn samt den danske Christian X's frihetsmedalje.

Om sine opplevelser fra denne tiden utgav han boken *Med Guds ord i fiendeland*. Senere kom også *Menschen der Hoffnung*.

Conrad Vogt-Svendsen fortsatte i Sjømannsmisjonen, og var sjømannsprest i Mobile, USA 1945–1947 og deretter i Genova, Italia 1947–1951). Da reiste han hjem for å overta ledelsen av Hjemmet for Døve på Nordstrand i Oslo. Han ble ansatt som sjefssekretær og prest ved denne stiftelsen (nå Stiftelsen Signo), og han utviklet virksomheten videre både på Nordstrand og i Andebu. Fra 1968 var han hovedprest for Norges døve, en stilling han hadde til sin plutselige bortgang 1973, knapt 60 år gammel.

Sjømannsprest Finn M. Huseby:
Oversikt Hamburg stasjon 1941

Tiden fra begynnelsen av september 1940, da pastor Huseby og pastor Berge kom ned til stasjonen, og til nyttår 1942, har været en ti som har været særlig rik på oppgaver. De to hovedoppgaver har været: 1) et årvåkent vakthold på Sions mure og 2) utvidelsen av vårt virke med utøvelsen av forkynnelse og sjelesorg blant flere av våre landsmenn.- Retten til begge disse oppgaver har måttet forsvares; ja, den må endog til dels vinnes.

I. Vaktholdet på Sions mure har været et vakthold om kirkens rett til a) en upolitisk holdning, b) om dens avstandtagen fra simoni (avstandtagen fra å bli tilstillet diktat og ultimative fordringer fra pengehold under trussel om å bli fratatt deres støtte), og c) om dens uavhengighet. Kirkens vakthold er blitt nødvendiggjort ved den aktivitet overfor kirken som er utfoldet og den innblanding i kirkens anliggender som er blitt gjort fra en viss, sterkt politisk interessert klikk her i Hamburg. De politiske motiver var dog ikke iøynefallende i de første forsøk, men er etter hvert kommet klart i dagen, så man vel må kunne betegne de forskjellige episoder som bevisste forsøk fra politisk hold på, ved hjelp av de mest forskjelligartete midler og metoder, å skaffe seg innpass i og innflytelse over kirkens styre og stell. Når bi, tross alle intriger, snikveier, bakvaskelser, angiverier og propagandametoder fremdeles kan si med salmen: «Guds kirke står så stø og fast Som ord av Herrens munn» (Landstads reviderte 778.1.), så skyldes det det herlige faktum som vi har fått oppleve gang på gang: «Hittil har Herren hjulpet».

De første forsøk begynte allerede sommeren 1940, under mitt fravær, med en søknad til Hovedstyret om å få opprette et kirkeråd (som bl.a. skulle forvalte kirkens eiendommer og være med og utnevne prestene her). Hovedstyret utsatte kirkerådssaken til krigens slutt. Da prøvdes en annen fremgangsmåte: vår største kirkeskattyter kom med et forslag om at en ubetydelig del av hans kirkeskatt skulle tilfalle kirken, mens resten skulle gå til sosiale formål her, bestyrt av en komite, bestående av konsulatets representant, klubbens formann og kirkens prest. Hvis ikke ville han melde seg inn i tysk kirke. Hovedstyret avgjorde saken slik: «I kirkeskattsaker følges «tysk lov og praksis». Sjømannspresten hadde i dette spørsmål om en komite sett et forsøk å true seg til et slags råd, og jeg tok ikke feil.

Kirkerådssaken og kirkeskattsaken ble koblet sammen og i et møte 30/12/40 ble det fremsatt krav om kirkeråd, - hvis ikke ville vi få overrakt en skriftlig utmeldelse av kirken fra den største kirkeskatteyter, gjeldende fra 1/1/41. Dette overrumplingsforsøk med sin ultimative karakter førte allikevel ikke til et øyeblikkelig resultat. I de følgen-

de dager hadde vi konferanser med andre som vi kjente som kirkens venner og som var enig med oss, både i fordømmelsen av disse metodene og i vårt syn på kirkens oppgaver og stilling. På grunnlag av dette oppnevnte vi så grosserer Andreas Lorenzen som kirkeverge. Hermed erklærte vedkommende kirkeskattyter seg tilfreds – og både kirkeråd- og kirkeskattsaken er dermed å anse som løst. De under konferansen fremlagte forutsetninger for kirkevergeinstitusjonen her blir skriftlig formulert. Samtidig var en annen utviklingslinje begynt. Før jul 1940 fikk jeg fra Berlin om at den derværende gruppe av Nasjonal Samling var kirkelig interessert og ville begynne å komme i kirken – enn videre at gruppelederen, herr Rusten, hadde fått i oppdag å undersøke den politiske holdning i kolonien og innberette resultatet til Nasjonal Samlings Utenriksorganisasjon, Oslo. Herr Rusten, som er blitt karakterisert som «über-eifrig» er senere avløst av andre gruppeledere, men man har jo ingen sikkerhet for eller forsvarsmuligheter mot hva en «overivrig» person kan ha funnet for

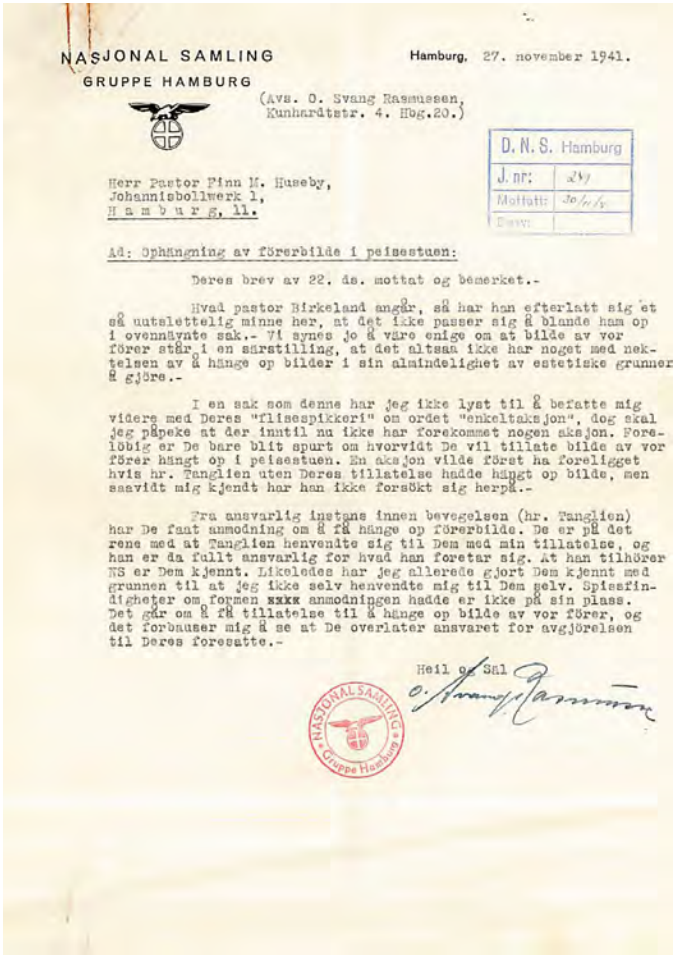

NASJONAL SAMLING
GRUPPE HAMBURG

Hamburg, 27. november 1941.

(Avs. O. Svang Rasmussen,
Kunhardtstr. 4. Hbg.20.)

D. N. S. Hamburg
J. nr: 289
Mottatt: 30/11/41
Besv:

Herr Pastor Finn M. Huseby,
Johannisbollwerk 1,
H a m b u r g, 11.

Ad: Ophängning av förerbilde i pelsestuen:

Deres brev av 22. ds. mottat og bemerket.-

Hvad pastor Birkeland angår, så har han efterlatt sig et så uutslettelig minne her, at det ikke passer sig å blande ham op i ovennævnte sak.- Vi synes jo å være enige om at bilde av vor förer står i en særstilling, at det altsaa ikke har noget med nektelsen av å hänge op bilder i sin almindelighet av estetiske grunner å gjöre.-

I en sak som denne har jeg ikke lyst til å berette mig videre med Deres "flisespikkeri" om ordet "enkeltaksjon", dog skal jeg påpeke at der inntil nu ikke har forekommet nogen aksjon. Foreløbig er De bare blit spurt om hvorvidt De vil tillate bilde av vor förer hängt op i pelsestuen. En aksjon vilde först ha foreligget hvis hr. Tanglien uten Deres tillatelse hadde hängt op bilde, men saavidt mig kjendt har han ikke forsökt sig herpå.-

Fra ansvarlig instans innen bevegelsen (hr. Tanglien) har De faat anmodning om å få hänge op förerbilde. De er på det rene med at Tanglien henvendte sig til Dem med min tillatelse, og han er da fullt ansvarlig for hvad han foretar sig. At han tilhörer NS er Dem kjennt. Likeledes har jeg allerede gjort Dem kjennt med grunnen til at jeg ikke selv henvendte mig til Dem selv. Spissfindigheter om formen xxxx anmodningen hadde er ikke på sin plass. Det går om å få tillatelse til å hänge op bilde av vor förer, og det forbauser mig å se at De overlater ansvaret for avgjörelsen til Deres foresatte.-

Heil og Sal

O. Svang Rasmussen

NASJONALSAMLING Gruppe Hamburg

Kravet fra Nasjonal Samlings Gruppe Hamburg med krav om å få henge opp bildet av Vidkun Quisling i sjømannskirken. Fra Sjømannsmisjonens arkiv, boksen for Hamburg 1941-1945.

godt å innberette!

I Hamburg ble jeg 29/3/41 oppsøkt av gruppeleder Rasmussen, Nasjonal Samling, Hamburg, som viste meg et brev fra N. S. Utenriksorganisasjon, Oslo, som ber ham ha en samtale med meg om mulig å fastslå min innstilling. «Dette må selvfølgelig ikke misforstås derhen at vi har noesomhelst krav på at Huseby skal tale for oss, men vi må bestemt verge oss mot at han bruker son innflytelse som sjømannsprest mot vår bevegelse». – Gruppelederen talte overhode ikke om innstillingsspørsmålet, men kom isteden med trusler om tukthus og tilhyllet forsøk på å skremme meg herfra; jeg klarla dert virkelige forhold ved de beskyldninger han fremsatte som var forvrengt, og benekter de falske. Da det ikke hadde været tale om min innstilling i det hele tatt under denne samtale, offentliggjorde jeg i Månedsbladet for mai 1941 en programmatisk uttalelse om kirkens og vår upolitiske holdning.

NASJONAL SAMLING

Utenriksorganisasjon

Oslo, 16. juli 1942.

Den norske Sjømannsmisjon,
Bergen.

Vi har en meddelelse fra vår Gruppe i Hamburg hvorav fremgår at Sjømannspresten der skulde ha nektet å henge opp et billede av Ministerpresidenten i Sjømannsmisjonens leseværelse.

Vi går ur fra at dette må bero på en misforståelse og at en skrivelse fra Dem til sjømannspresten straks bringer saken à orden.

Vi ville være takknemlig for å få en bekreftelse fra Deres side om hva De foretar i saken.

Heil og Sel

Olaf Fermann

Fylkesfører.

F/GV.

Klagen på pastor Finn M. Huseby fra NS Utenriksorganisasjon.

Etter dette beskyldte gruppelederen meg for å bruke Månedsbladet til politiske meddelelser, og, idet han siterte årsberetningen for 1940, prøvde han å anfekte denne, idet han fremsatte en rekke fornærmendeantagelser og formodninger og beskyldninger. Hans skrivelse er så meget mer graverende som den mente at jeg burde ha desavuert vårt lands

offisielle utenlandsrepresentasjon, og enn videre var forfattet mot bedre vitende (idet Rasmussen i møtet 30/12/40 hadde fått vite den nærmere sammenheng.) Jeg nøyet meg derfor i mitt svar med å påpeke at fremstillingen i Månedsbladet var korrekt og at redaksjonen fortsatt ville bli foretatt etter kirkelige hensyn. Som svar på dette fikk jeg en trussel om at han ville gripe inn mot meg personlig.- Neste trinn var at jeg ble innkalt til Gestapo 5/9/41 hvor jeg avgav forklaring på de beskyldninger som var anmeldt av angivere. Beskyldningene var til dels de samme gamle som var fremsatt overfor meg av gruppelederen tidligere, og til dels også nye oppfinnelser – enn videre en episode som var passert mellom pastor Berge og en norskfødt dame som ustanselig kom her og ville tale politikk, i strid med det forbud mot enhver politisk virksomhet her i kirken, som jeg hadde utstedt allerede på etteråret 1940. (Pastor Berge ble senere innkalt for å forklare dette.) - -

Neste trinn var en anmodning fra en av de norske arbeidere om tillatelse til å henge opp bildet av Vidkun Quisling. Det viste seg at han handlet i forståelse med gruppelederen, så jeg ba om å få anmodningen fra ham, så skulle jeg ta saken opp med mine overordnete. Gruppelederen forsøkte å gi det utseende av at jeg hadde nektet å gi tillatelsen, og kunne ikke forstå «hvordan noen i Tyskland våget å ta chansen» på en slik nektelse. Jeg påpekte at det ikke var falt noen avgjørelse i saken og henviste ham til mine overordnete.

Hovedstyrets svar på gruppelederens direkte henvendelse gikk ut på: Ettersom Vidkun Quisling for tiden er en omstridt politisk personlighet, vil Sjømannsmisjonen ikke kunne tillate hans bilde opphengt i noen av kirkens lokaler uten å oppgi sin upolitiske holdning. «Og dette vil ikke bli gjort».

– Neste – og foreløpig siste – trinn var at Hovedstyret sendte sjømannspresten følgende telegram 28/11/41: «Grunnet saerlige omstendigheter pålegger Hovedstyret Dem å komme hjem. Vilhelmsen.» Jeg forsto først dette telegram som en innkallelse til konferanse og søkte derfor om tillatelse til ut- og tilbakereise. 28/1/42 fikk jeg reisetillatelsen for «Rückreise nach Norwegen», og forlater stasjonen i begynnelsen av bebruar etter seks års virke. Men «Guds kirke står stø og fast» om en eller flere av dens arbeidere skulle bli fjernet; og den har høyere oppgaver enn å være politisk redskap og hjelpemiddel: Den er bæreren av Guds ord og sakramenter, av Guds frelse. – Og når jeg nå skal reise, gjør jeg det i den visshet som Hans Nielsen Hauge ga uttrykk for i sin salme, som han skrev i arresten i Trondheim julaften 1799 (L. rev. 139): «Jeg er hos Gud i nåde –».

II. Fra nyttår 1941 begynte det å komme norske fanger til straffanstaltene i Hamburg/Fuhlsbüttel. Det dreiet seg om nordmenn som var dømt av den tyske vernemakt i Norge, dels til fengsel og dels til tukthus. Enn videre har vi fanger i Jugendgefängnis i Glasmoor og i fengselslasarettet. Tallet av fanger har været stadig økende, fra 82 i fengslet og 23 i tukthuset ved vår første gudstjeneste 1. juni 41 (1. pinsedag), til 112 i fengslet og 196 i tukthuset i januar 1942; hertil

kommer 13-14 mann i Jugendgefängnis foruten de som sitter i Polizeigefängnis som vi ikke har nøyaktige tall på. Bortsett fra Polizeigefängnis har vi hatt gudstjenester alle disse steder – enn videre ved en arbeidskommando for tukthusfangene. I fengslet og tukthuset har vi gudstjenestene regelmessig 1ste og 3dje søndag i måneden med nattverd planlagt til 3-4 ganger årlig. De andre steder har gudstjenestene vært sjeldnere. I Polizeigefängnis har vi også nordmenn (Gestapofanger, uten dom): der har vi fått besøke dem vi vet om. De som er i konsentrasjonsleirer får ikke motta besøk. I fengslet og tukthuset har vi hatt få besøk, og på vår søknad har vi fått svaret at besøk er forbudt av prinsipielle overveielser. Ved henvendelse til Rikskommissariatets Berlinerkontor fikk vi det svar av dettes leder at «sjelesorg var tidsspille» («Zeitvergedung»). Jeg henvendte meg derfor til Landeskirchenamt Hamburg som henviste meg til biskop Dr. Marahrens, Hannover. Jeg sendte da rett før jul en anmodning til ham om å bruke sin autoritet og innflytelse så de norske prester i Hamburg kunne utøve sin prestegjerning fullt ut med gudstjeneste og sjelesorg også blant de norske fanger i Tyskland. Han har oversendt søknaden til Geistliches Vertrauensrat til behandling, hvorfra ennå intet svar foreligger.

Dagen før min avreise fra Hamburg fikk jeg meddelelse fra Auslandsbischoff, Dr. Hechel, at mitt brev da var kommet til ham.

Tilbakeblikk og takk

De seks år jeg har fått virke her i Hamburg har været en motsetningenes og en motsigelsenes tid. Det har været fred som er blitt avløst av krig; stillhet har bredt seg ut over den før så travle og livlige havn; den store norske rutetrafikken har skrumpet inn; den livlige trampfarten er blitt avløst av enkeltbåter og tankfarten er opphørt helt. Vi har da båter fremdeles, men ikke på langt nær så mange som før.

I kolonien er det gode og harmoniske samhold, som tidligere var enestående, blitt avløst av en sørgelig kløft. Vår menighet av fastboende er skrumpet inn og blitt liten. Til gjengjeld har vi i løpet av det siste år fått 50-60 nye årlige gudstjenester å holde for andre landsmenn.

Under alle disse ytre tilskikkelser har også de enkelte av oss fått oppleve både medgang og motgang – men når jeg ser tilbake på det alt sammen, må jeg allikevel si at livet har været rikt.

1) Det har været begivenhetsrikt. Det er så meget som er skjedd, både av godt og av sørgelig, at det vil føre for langt å ta det fram. Vårt liv har været rikt på begivenheter av medgang og motgang – for vårt folk, vår menighet og oss selv.

2) Vårt liv har været oppgaverikt. Her har i alle disse seks år været oppgaver nok. Arbeidet i Sjømannsmisjonen er så uendelig rikt i all sin allsidighet, fra de minste småting til de store og avgjørende livsspørsmål. Livet er blitt

så innholdsrikt ved de tusener av skipsbesøk, ved de utallige farende brødre vi møtte – ja, selv ved kontorarbeidet med den økende korrespondanse, hvor så mange, mange av brevene gir glimt inn i menneskeskjebner og i menneskehjerter i lengste, som vi så gjerne ville hjelpe og trøste.

3) Og vårt liv har været nåderikt. I all medgang og motgang, og under tjenestens oppgaver og krav har jeg fått oppleve at livet er blitt rikt fordi Gud er kommet ed sin hjelp og sin nåde i Jesus Kristus. Han har stadig påny oppfylt sitt løfte at «som eders dager er, så skal eders styrke være».

Når jeg nå tar avskjed med arbeidet blant sjøfolk og fastboende og andre her nede, er det nesten vanskelig å sette seg inn i at det skulle være for all verden. Men jeg vil gjerne på min hustrus og egne vegne nytte høvet til å takke alle for alt i disse seks årene.

En hjertelig takk til mine medarbeidere; enn videre til vårt Hovedstyre; og først og fremst

Og å vil jeg ønske våre menigheter og oss selv at vi må stå sammen i denne visshet som Hans Nielsen Hauge gir uttrykk for i sin salme: «Jeg er hos Gud i nåde».

Sjømannsprest Arne Berge:
Hamburg 1943

Nå vil jeg prøve å få gi deg et inntrykk av hvordan vi har hatt det her nede de siste uker.

Det begynte altså med et hovedangrep natten til søndag den 25. juli. Vi skjønte at det var alvorlig for vi hørte bombene suse, selv om vi satt i kjelleren. Drønnene av bombenedslag gjennom spetakkelet som luftvernet lager, merket lufttrykket når dørene sprang op i kjelleren og hørte vinduene fyke veggimellom oppe i lesesal og kirke. Så merket vi lys av brann. Jeg trodde først at kirken brendte. Men det var kailagerhuset tvers over gaten og huset som støter inn til gårdsplassen på Johannisbollwerk siden. (Selve det lille nabohus i Johannisbollwerk klarte seg, men dettes nabohus igjen som strekker seg dypere inn og danner veggen til vår gårdsplass brendte, men brandmuren holdt.) Nabohuset i Reimarusstrasse, som også grenser til gårdsplassen her, brendte også. Og huset tvers over dette igjen. Men de to hus rett overfor oss i Reimarusstrasse sto. En sprengbombe var falt i Johannisbollwerk på Høybanen femti meter fra kirken. Nede ved svenskekirken brendte det også. Og oppe ved Scharmarkt var alt et ildhav. Derfra og op til Alsteren er det meste brendt vekk. Da alarmen var over begynte det å bli folksomt hos oss. Kirken her var nemlig kunngjort allerede tidligere som samleplass for folk som ble husville ved angrep. Og nu var de to andre samleplasser som var utpekt i brand. Vi dirigerte da kvinner og barn ned i peisestuen og de andre i luftschutzkjelleren (Gymnastikksalen). I lesesal og kirke ble det også fullt. Og en mengde pargas naturligvis som de hadde fått reddet. Søndagen ble det ikke lyst. Ut på dagen kunde vi se solen som en liten matt rød skive bak røken. En del nordmenn tydde også hit. Kaptein Blehr og frue, som hadde mistet alt. To sjøgutter som hadde vært på sykehus og ventet på skipsleilighet, de ble værende her noen dager til de kom hjem. En del sjøfolk som hadde vært i land da alarmen gikk, de kom seg om bord om morgenen. En ung pike som hadde arbeidet i Hagenbecks restaurant og der hadde mistet sin venninne, en annen norsk pike. Søndagen var det så å si stadig alarmtilstand. Men vi måtte selv bedømme situasjonen, om det var noe å ta hensyn til, etter luftvernilden. Men om eftermiddagen kom et angrep som drev oss i kjelleren igjen. Da vi kom op lå der en blindgjenger rett utenfor oss i Reimarusstrasse, en stor brandbombe med en slags tyktflytende veske. Den hadde ikke tent. Var den kommet rett ned hadde den skvettet kirken full med dette stoff brennende. I fortauet utenfor trappen er merke etter en annen brandbombe, en stavbombe som har slått hull i hellene.

Kirken er allerede etter nattangrepet uten vinduer, i de fleste er også sprossene gått. Noen dører er blåst ut med karmer. En del av en indre vegg er falt ned i presteboligen. Vi redder gardiner, får

Månedsbladet ble utgitt som organ for sjømannskirken i Hamburg. Bildet viser den norske sjømannskirken slik den så ut under krigen.

ryddet unna det som ikke trenges av inventar. Holder vakt over anretningen som bare delvis kan stenges. I kirken er kalken i taket over koret fallt ned over alteret. Glassmaleriene som var beskyttet med tykke trelemmer er delvis knust, fordi trykket har gått utover og revet lemmene opp. I presteboligen og hos Olsen får vi i noen værelser satt inn dobbeltvinduene som vi hadde i reserve i kjelleren. Vann, lys, gass og telefon er borte. Jeg sykler opp til Centrallasarett og får høre at det står bra til der. Taler med en vaktmester som bor i Fuhlsbüttel som forteller at der ikke er noen skade i tukthuset. Får også, derfra, telefonforbindelse med Fuhlsbüttel og får stadfestet at alt i orden. Får tillat telegram til Røde Kors om dette.

Natt til mandag går vi vakter fordi nabohusene fremdeles brenner og det blåser opp noe, og gaten er full av møbler og sengklær og ingen bekymrer seg om det. Vi må også gå vakter for å kunne høre om det gis alarm. Sirene i nærheten er nemlig ute av funksjon. De husville i kirken er dels transporterte vekk dels er de i «Bunker» i nærheten. Natten går over uten angrep. Alarm var det.

Mandag: Holder meg i huset og nærhet for å ta imot de som måtte melde seg. Viste seg å være bra at der var ett sted som sto fast. Skrevet en del brev og sendt.

Natt til tirsdag: Går fremdeles vakter. Visstnok temmelig rolig. Har ikke notert noe.

Tirsdag 27.7. I Stadthaus hvor passet til en syk og Olsens pass innlevert for vi-

Hamburg 1943 — en utbombet by. Hamburg ble utsatt for massiv bombing av de allierte helt fra september 1939 til april 1945. Byen hadde flere viktige strategiske mål som havnen, skipsverft og oljeraffinerier. I byen lå også verdens eldste dynamittfabrikk, oppført og eid av Alfred Nobel. Det er anslått at 200.000 av innbyggerne i Hamburg omkom under krigen.

sum. Nedbrent. I centrallasarett for å konferere angående den syke.

Natt til Onsdag: Vakter som vanlig. Nytt kraftig angrep. Nye lufttrykkskader på kirken. Alle i kjelleren i behold. Ny brann på annet kailagerhus tvers over gaten. Om morgenen i 7-tiden reiser fru Olsen og lille Solveig med evakueringsbåt. Kl. ca. 8 kommer officerer og mannskap fra D.S. Håkon Jarl som er brent opp i nattens løp. Får sørget for mat til dem fra suppestasjon. De avreiser om eftermiddagen med D.S. Lynx. Med dem reiser også de to sjøfolk som har vært hos oss fra søndag morgen. Får undersøkt angående Centrallasarett og Fuhlsbüttel at alt i orden og telegrafert Røde Kors. Ordner med folk som dukker opp.

Natt til torsdag 29. juli: Finner det uforsvarlig å bli i kirken. Går til «Bunker» og venter utenfor til alarmen går. Uhyggelig slett luft i bunkeren.

Torsdag: 29.7. Er i huset. Kommer akterutseilte sjøfolk. Gir dem mat og sender dem med strømmen ut av byen, anbefaler dem å ta seg frem mot den danske grense. Konsul Simonsen dukker op. Får beskjed om hvilke nordmenn som vi har rede på.

Om aftenen drar Olsen og jeg sammen av sted for å oppsøke den politiinspektør som har med hjemreiser, privat, da det viser seg umulig å finne noe nødkontor, og den syke må hjem. Inspektøren bor utenfor byen. Kommer der sent. Nytt storangrep som vi iakttar dekket i en grøft.

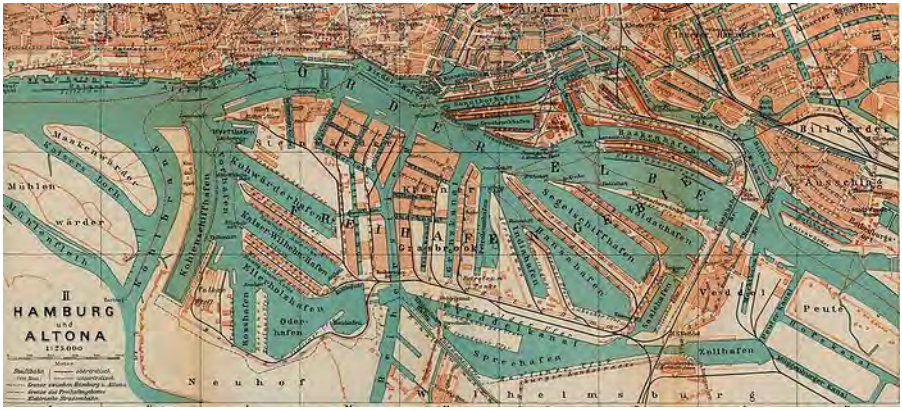

Den norske sjømannskirken hadde før og under krigen adresse Johannisbollwerk 1, og lå i en gate som gikk langs havneområdet i Hamburg. Kartet her er fra 1910. Sjømannsmisjonen åpnet stasjonen i Hamburg i 1906. På det tidspunktet var det anslått at byen hadde rundt 2000 fastboende nordmenn, og det hadde vært reist spørsmål om norsk kirke der allerede i 1881. Hamburg hadde i tillegg til et betydelig antall fastboende nordmenn og andre skandinaver, også årlig anløp av mange norske skip.
Bygningen som huset den norske sjømannskirken ble fullstendig ødelagt i 1945. Ny kirke var på plass i 1959.

Får fatt i inspektøren som i løpet av fredag den 30.7 skaffer «Passersatz» for den syke. Olsen mener jeg ikke å kunne unnvære. Dessuten ville det komplisere reisetillatelsen. Er i huset. Nye folk dukker op.

Natt til lørdag. Intet notert.

Lørdag 31.7. I svenske konsulat for å få svensk visum. Konsulathuset brenner. Men attasjeen som nu har reddet det meste, skriver en anbefaling til gjennomreise inn i passet. Videre til danske konsulat som heller ikke er i orden, men gir anbefaling.

Søndag 1.8. Henter den syke, Oscar Sørensen, fra Arendal, kl. 7 i Centrallasarettet. Det viser seg at de har ikke kunnet skaffe hans klær fra Fuhlsbüttel. Sykler ut etter dem. Hvor glad jeg var, at sykkeldekket holdt. En nordmann følger ham til Flensburg. Gir ham med rekke anbefalingsskrivelser til prestene i Flensburg, til Danmark og Sverige. Finner at det tross sykdommen er det eneste forsvarlige at han reiser selv uten følge helt hjem og tross de vanskelige reiseforhold. Ledsageren meddeler senere at Tyske Røde Kors som jeg hadde bedt dem henvende seg til, og som jeg hadde fått anbefalingsskrivelse til fra Ortsgruppenleiter her, hadde hjulpet dem godt.

(Har senere fått meddelelse om at han er kommer frem til Kjøbenhavn). Klokken 11: holder gudstjeneste med nattverd. Deltagere bare husets folk og svenske presten.

Mandag 2. august og uken videre ut. Hos Oberstaatsanwalt for å minne om nordmennene da erfaret at flere fanger settes på frifot. Ingen på kontoret, ingen som vet noenting. Talte senere i uken med direktøren for Fuhlsbüttel om det samme. Intet oppnådd. Var ikke tale om. Anmoder om at nordmennene må få sende et ekstra brev straks til de pårørende. Ikke gjennomførbart. Stor del av fangene evakuert. Sender Røde Kors telegram at i orden med fangene. Får tillatelse til telegram til Sjømannsmisjonen.

Politiet beslaglegger første etasje. Reservert meg kirken til bruk om søndagen, og tillat kun delvis brukt av politiet.

Søndag 8.8. gudstjeneste i presteboligen, dels fordi ikke overkommet å få koret i orden, dels fordi jeg ikke kan gjøre krav på kirken når det bare kommer noen få mennesker. Olsen har reparert på vinduer og dører og tak.

Ikke tale om å få noe hjelp utenfra. Ikke glass, ikke reparasjonsmaterial, bruker det vi har i huset. Politiet sørger for «rollglass» til leseværelse og kirke. Etter hvert får vi glass i prestebolig og vaktmesterbolig, (lappet sammen av glassrester oppbevart av Olsen).

Gass vann og lys, telefon, mangler vi fremdeles.

Jeg har ingen kopi av dette forsøk på en oversikt og ber deg oppbevare den.

20.08.1943. Jeg var i går i Rendsburg fordi en del fanger er blitt evakuert dit. Det viste seg å være 150 og det er grund til å tro at de kommer til å bli der. Det gledelige ved dette er at de der får lov å ta imot levertran. Olsen er allerede i sving med å tappe idag, og imorgen går sendingen med Urså som skal innom der.

Det ble meg klart at de der ikke tar det så nøye med posten som i Fuhlsbüttel. Så de pårørende som får brev fra sine i Rendsburg kan forsøke å skrive hver 14. dag.

De andre fanger er spredt i Lübeck og Kiel. Men en god del er igjen i Fuhlsbüttel.

Sjømannsprest Conrad Fredrik Vogt-Svendsen:

Rapport fra arbeidet i Tyskland våren 1945

Min del av arbeidet ved stasjonen har i den første halvdel av 1945 ennu mer enn de tidligere år vært henvendt på våre fanger her nede. I så stor grad at jeg praktisk talt ikke har hatt noe med selve stasjonens drift å gjøre, men for den aller største del av tiden har vært på reiser rundt omkring i Tyskland. Den kontakt med Stockholm-legasjonens repatrieringskontor (Minister Ditleff), som ble etablert under fjoråret, er i den forløpne tid stadig blitt utbygget. Gjennom de herværende svenske representasjoner har vi kunnet ha forbindelse opp til en og to ganger om uken.

Den 7. januar besøkte jeg de ca. 25 mann som var i tukthuset i Halle, og avreiste den 8. fra Halle til Berlin. Her besøkte jeg en del av menigheten, og kom tilbake til Hamburg den 10.

15 januar avreist på besøk til fengslet i Bautzen (Sachsen). Her var det da ca. 30 nordmenn, som bortsett fra 2 mann alle ble besøkt. Utekommandoen i Kønigswartha fikk jeg derimot ikke tillatelse til å besøke, «på grunn av arbeidets art» (rustningsindustri). Den 16. og 17. gikk med til besøkene her, og den 19. var jeg tilbake i Hamburg.

Man vil legge merke til at reisene nu tar forholdsvis lang tid. Inntil nyttår hadde tyske jernbanevesen vel vært sterkt anstrengt, men hadde så noenlunde holdt rutene iallfall på de fleste strekninger. Men fra og med nyttår gikk det raskt nedover. Det var så å si ikke en strekning hvor man kunde regne med å komme fram etter planen. De stadige angrepene på byer og jernbanestasjoner, og ikke minst jagerbombeangrepene på togene selv laget etterhånden et ubeskrivelig kaos.

Siste uke av januar gikk vesentlig med til forsendelse av pakker til konsentrasjonsleire og tukthus, samt til tyske forbindelser (arbeidere ved de fabrikker hvor våre fanger arbeidet) som smuglet maten inn og fordelte den blant våre folk. Pakkeforsendelsene var overordentlig vanskelig, da det nettopp i denne tid ble innført en sterk rasjonering av pakkeforsendelsen. Den ble snart så streng at praktisk talt bare Wermacht og rustningsindustrien fikk sende postpakker. Her gjorde vaktmester Olsen et av sine tallrike mesterstykker – han klarte å få av sted alt vi overhodet kunne få pakket. Som et lite eksempel kan bare nevnes at av de pakkene som i jan. – febr. ble sendt fra vårt postkontor, ble over 1/3 sendt av Sjømannskirken.

10. febr. avreist Berlin, hvor gudstjeneste avholdt den 11. for de få norske som fremdeles var i Berlin og som tiltross for de vanskelige kommunikasjonsforhold hadde kunnet nå fram til kirken. Et par av kirkerådets medlemmer var mest stemt for å innstille gudstjenestene fra nu av, da man nu ikke stort lenger kunne regne med at mer enn et par- tre av

menigheten ville kunne nå fram til kirken. Denne var forøvrig allerede temmelig demolert ved bombeangrepene. Til dette svarte jeg at gudstjenesten ville bli fortsatt så lenge det var en nordmann i Berlin, et lokale å samles i og en mulighet for en av prestene for å komme dit.

Dagene i Berlin ble ellers brukt til endel besøk hos menigheten, og overveiende til konferanser om fangearbeidet, med Tysklands nærstående sammenbrudd for øye. Den krets i Berlin som sammen med oss arbeidet med dette, var rektor Seip, advokat Hjort og attaché Giron ved den kgl. svenske Legasjon. Attaché Giron var sendt nedover med det oppdrag spesielt å ta seg av de norske anliggender, noe han skjøttet på en helt fortreffelig måte.

Ved grev Folke Bernadottes første besøk i Berlin kom jeg straks i kontakt med ham, og fant det riktig fra nu av å stille hele min tid til rådighet for det arbeide med samling av skandinaviske fanger som han var kommet ned for å få igang. De opplysninger og erfaringer vi hadde samlet i de forløpne år, viste seg nu å være av stor verdi. Dels visste de tyske myndigheter ikke hvor mange skandinaviske fanger som var her nede, dels ikke hvor de var, dels ble hele tiltaket sabotert av sterke kretser innen SS, SD og Gestapo.

Siste uke av februar og første av mars gikk med til disse konferanser, dels i Hamburg/Friedrichsruhe, samt til forberedelsen av avhentningen av fangene.

Den 11. mars hadde jeg gudstjeneste i Berlin igjen. Menigheten var ytterligere skrumpet inn, kirken ytterligere demolert, men de få som kunne komme gledet seg over å kunne samles om Guds ord nettopp i denne tiden.

Den 12. reiste jeg så tilbake til Friedrichsruhe, hvor den svenske R.K. kolonne ankom samme dag. Like etter begynte samlingen av fangene. Dels var jeg med på transportene, men for det meste var jeg i Friedrichsruhe, og kontrollerte etter våre lister at alle var kommet med fra de forskjellige leire, samt hentet opplysninger fra de fanger som allerede var ankommet.

16. mars avreist til Berlin med grev Bernadotte, for å forhandle med Reichssicherheitshauptamt om tukthus- og fengselsfangene. Disse ble nemlig holdt tilbake. Etter mange vanskeligheter og endeløse forhandlinger lykkedes det tilslutt å få tilsagn om at også de viktigste kategorier av disse fanger skulle kunne samles i Neuengamme.

26. mars besøkte jeg de krigsfangne offiserer i Luckenwalde, og medbragte klær, mat og endel medisiner.

Natten til den 30. kom jeg tilbake til Friederichsruhe, og kom til Hamburg et par timer etter at kirken var blitt ødelagt og Olsen var omkommet.

I mellomtiden hadde jeg skaffet meg bil, noe som var uomgjengelig nødvendig for å klare arbeidet. Og den 31. mars reiste jeg ut på den første av rekognoseringsfærdene til anstalter. Det gjaldt å fastslå om våre oppgaver var riktige, supplere dem, bringe rede på antall av fanger fra de forskjellige steder, hvilke kategorier de tilhørte, og gi

Hamburg 1945.

ordre om at de skulle holdes klar til avtransport snarest mulig.

1. april ble tukthuset i Brandenburg besøkt.

2. april tukthuset i Kuckau, forskj. anstalter i Torgau. Ankom Dresden.

3. april Obertaatsanwaltschaft Dresden, Gestapo, i Untersuchungshaftanstalt og Polizeigefängnis. Arbeitserziehungslager Radeberg. Til Bautzen, hvor Polizeigefängnis, Untersuchungshaft og fengslet ble undersøkt. Til Waldheim, hvor det i løpet av natten lykkedes å skaffe opplysninger om manns- og kvinnetukthuset.

4. april til Leipzig, hvor de tre anstalter som kom i betraktning ble undersøkt. I Untersuchungshaftanstalt II var Alf Sandvär fra Oslo død den 2/4. Fürsorgeamt i Leipzig hadde sørget for begravelsen. Videre til tukthuset i Coswig, Strafgefangenenlager Griebo og Strafgefangenenlager Straguth ved Zerbst. Her var Odd Melsom død den 1/4 og begravet på leirens kirkegård i grav nr. 49. Standesamt Straguth har papirene.

5. april igjen i Brandenburg, og videre til Friedrichsruhe.

I løpet av reisen var det blitt meg klart at det hastet overordentlig med avhentingen av fangene i de anstalter jeg hadde besøkt, og etter all sannsynlighet i de andre også. Mat og helsesituasjonen var de fleste stedene allerede katastrofal, oppløsningen var begynt, og frontene nærmet seg med stor hast. Noen av anstaltene holdt allerede på å evakuere sine fanger, andre forberedte evakuering. Dessuten ble biltrafikken på veiene vanskeligere og vanskeligere fra dag til dag p.g.a. Tieffligere. Stor var derfor min skuffelse da jeg ved ankomsten til Friederichsruhe den 5. om kvelden fandt at det var oppstått nye vanskeligheter for avhentningen av anstaltfanger. Den 6. var jeg så med Bernadotte til Berlin, hvor man i Reichssicher-

heitshauptamt lovet å bringe saken i orden. Den 9. var endelig det meste klappet og klart, og kolonnen kunne starte for avhentning.

Den 10. startet jeg så på en rundtur i Mecklenburg og tilstøtende distrikter. Undersøkte anstalter i Lübeck, Schwerin, Dreibergen/Bützow, Rostock, Prenzlau og Berlin. Til Hamburg 12. april.

Den 13. april startet med kolonne for å avhente de 520 skandinaver i Dreibergen. Som siste embetshandlig i Dreibergen begravet jeg Håkon Guttormsen fra Arendal, som var død den 11/4. 20 av hans nærmeste kamerater var med. Hjemreisen fra Dreibergen ble temmelig spennende. 3 ganger i løpet av natten måtte vi ha alle mann ut av bilene og i dekning for jagerbombere, og en gang lå salven så nær at bilene ble oversprutet med jord. Men alle mann kom vel fram til Neuengamme.

Den 15. fikk jeg vite at kolonnen som fulgte i sporene fra min første rekognoseringstur var blitt nektet utlevert endel fanger i anstalter i Berlin, samt i Brandenburg – Gørden (bl.a. Francis Konow og Ellef Lohne). Da Bernadotte ikke var tilstede, dro jeg selv til Berlin til konferanser i Reischssicherheitshauptamt og Justisministeriet. Det lykkedes i løpet av den 17. og 18. å få ut tre mann fra Brandenburg og 2 fra Berlin – Pløtzensee, som jeg så ankom til Neuengamme med den 19.

20. april kom så den store dag da Neuengamme ble tømt for skandinaver. 4260 mann ble sendt til danske leire den dagen.

Følgende dager gikk med til å hjelpe til med avviklingen av den svenske leiren og overføring av den til Padborg. 23. reiste jeg selv nordover, hentet Harald Solberg i Flensburg og bragte ham over grensen. 25. og 26. inspiserte jeg leirene i Danmark, snakket med fangene, hentet nye opplysninger om gjenblitte etc. 27. hadde jeg minneandakt over en svensk sjåfør som ble drept ved jagerbombeangrep.

28. til Kjøbenhavn for konferanse med fru Hammerich, organisering av en lastebil og forskjellige forsyninger. Tilbake til Padborg, hvor Frøslevleiren den 30. ble tømt for nordmenn, bortsett fra 7 syke. Til Lübeck, hvor jeg ble noen dager i den svenske legasjonens rester for å hjelpe til der. Særlig var det av betydning å holde forbindelsen med Stockholm så lenge som mulig.

Den 2. mai hadde jeg planlagt å reise tilbake til Hamburg. En time før planlagt avreise hørte vi imidlertid kanontorden nærme seg byen, og jeg fant det riktigst å bli. Mens vi gjorde de siste forberedelser til mottagelsen av engelskmennene, dukker det opp to nordmenn i legasjonshaven. Det viser seg å være politifullmektig Sundvor og politibetjent Anderson. De var nettopp ankommet med to lektere fra Hele (3000 fanger hvoriblant 300 skandinaver, hvorav igjen ca. 230 politifolk fra Stutthof). Tok dem inn til den værste skytingen hadde gitt seg, og reiste så med Sundvor til det sted lekterne hadde lagt til. Da var de gått nedover Trave for 1/2 time siden. Tilbake til Lübeck for å få britisk tillatelse til å gå gjennom linjene, og så ut til Travemünde. Der var også

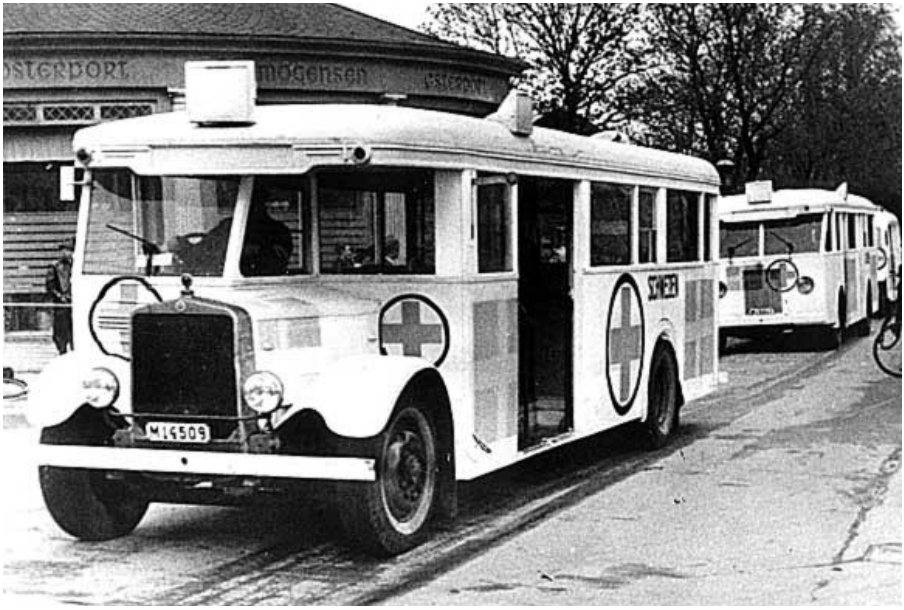

De hvite bussene — fra aksjonen for å redde ut skandinaviske krigsfanger fra tysk fangenskap våren 1945.

lekterne passert 1/2 time før. Oppsøkte så nærmeste britiske bataljonkommandør, for å få gitt beskjed til R.A.F. om å holde øye med lekterne og ikke bombe dem.

3. mai til Hamburg, hvor noen dager gikk med til å etablere forbindelsen med de britiske myndigheter. Den 7. mai dukket den norske forbindelsesofficer ved 21. Army Group, kaptein W. W. Bulukin opp hos oss. Med ham har vi siden hatt et udmerket og fruktbringende samarbeide.

10. mai var pastor Berge, kapt. Bulukin og jeg i Neustadt, hvor vi hilste på de 230 politifolkene fra Stutthof. De var i mellomtiden funnet av Bjørn Heger og kaptein Sørensen, forbindelsesofficeren i Lübeck.

12. mai avreist for det russiskbesatte område for å komme i kontakt med officerene og forhandle om avhentning av dem. Til Berlin og Gross Kreutz, hvor advokat Hjort med husstand ble funnet i god behold. Ved ankomsten til Luckenwalde viste det seg at størstedelen av officerene 2 dager før var ført østover, for å bli repatriert via Murmansk. General Ruge var i mellomtiden reist til Moskva for å søke oppnådd en annen ordning.

14. mai til marskalk Konjevs hovedkvarter i Halbau, for å søke forbindelse med general Famin, repatrieringssjefen i Konjevs distrikt. Hovedkvarteret var da under flytning, men vi ble meget vel

mottatt, invitert til å være der dagen over, og følge med til det nye hovedkvarter om kvelden.

15. konferanser og venting i Radebeul ved Dresden. Kaptein Bulukin førte forhandlingene, mens advokat Hjort og undertegnede vesentlig hadde som oppgave å vente.

16. mai avhentet advokat Hjort, Helge Hjort, sjåffør Renstrøm, fhv. tukthusfange Alf Ingebrigtsen og familien Edwin i Gross Kreutz og bragt dem til Hamburg.

17. mai fest- og takkegudstjeneste i kirken. Fest i Den norske Klubb, som noen dager før var overtatt av lojale nordmenn.

18. og 19. reist omkring til fangeleire i Mecklenburg for å samle biler og sjåfører for avhentning av officerene.

20. ankom til Luckenwalde med 27 tidl. tyske militærbiler og 40 krigsfanger som sjåfører. Avhentet 237 officerer og 3 civile, som vi etter en begivenhetsrik reise ankom til Hamburg med natten til den 23. Direktør Nordeide på Mustads fabrikk i Bergedorf hadde elskverdigst stilt sin fabrikk til disposisjon som kvarter for oss.

24. bragte konvoien til Padborg, hvor den ble overtatt av Danskene til videretransport. Forhandlinger om danske biler som supplement til våre for avhentning av de resterende officerer.

27. mai avreist med kolonne av danske og våre biler mot Liegnitz i Schlesien for avhentning av officerene, som i mellomtiden var bragt dit. Ved ankomsten til Liegnitz den 29. viste det seg at de noen dager før var ført mot Torgau. 30. fandt vi dem i Polenz ved Leipzig, tok dem ombord, og ankom 31. mai til Hamburg.

Hvis der ikke kan finnes en annen avløser for pastor Berge under hans sommerferie, er jeg villig til å komme ned igjen for et begrenset tidsrum. Men jeg håper inderlig at det ikke vil bli nødvendig. I de siste måneder er de bånd som har bundet meg til arbeidet her blitt løst ett for ett, og jeg lengter etter nytt virkefelt. Dertil kommer at klimaet her passer så dårlig som vel mulig for min tilkommende kones helse.

Jeg er Gud inderlig takknemlig for de tre årene han har latt meg få virke her. Det har vært de rikeste og beste årene i mitt liv.

For menigheten her i Hamburg takker jeg ham også. De har gitt et miljø å arbeide ut fra og vende tilbake til som det hadde vært vanskelig å være foruten.

For Hovedstyrets og Hovedkontorets forbønn, tillit, - og støtte i alle tenkelige og utenkelige situasjoner.

Og ikke minst fordi jeg har fått arbeide ved siden av Arne Berge, og Oskar M. Olsen. De beste venner og medarbeidere en mann kan ønske seg i en vanskelig tid.

Hamburg den 9/6 1945.

Conrad Vogt-Svendsen

Neste side: «Attest fra brukere av sjømannskirken i Hamburg under krigen.

Den norske sjömannsmisjons betydning for

de norske fanger i Hamburg.

Som det vil være kjent for alle utförer Den norske sjömannsmisjon et meget betydningsfullt arbeide for våre tapre sjöfolk.

Under den siste krig ble arbeidet utvidet til også å omfatte de norske fanger i Tyskland.Denne del av arbeidet var sikkert den vanskeligste oppgave å löse.Men sjömannsprestens pågangsmot og opfinsomhet var til stor hjelp og glede for fangene og deres pårörende hjemme.

Vi som opplevde å tilbringe en kortere eller lengere tid i tysk fangenskap,kan forstå litt av de vanskeligheter sjömannspresten hadde å stri med.Dessverre lykkes det ikke for ham å få arbeide for oss slik som han gjerne önsket.Dertil var tyskerne altfor mistroiske og ondskapsfulle.

Ett av resultatene av hans strev - var de norske gudstjenestene en söndag i blandt i fengselskirken.Den gudstjeneste som gjorde dypest inntrykk på meg og som jeg sent kommer til å glemme,var gudstjenesten 17.mai 1942 ved sjömannsprest Svendsen.

Vi så fram til denne gudstjeneste med spenning og forventning,og vi ble ikke skuffet.Bare det å få se en norsk prest og å få delta i salmesangen,var en fölelse som vanskelig kan beskrives. - Vi var plassert i kirken med 1/2 m. mellomrum og i stram giv akt,for at vi ikke skulle få höve å snakke med hverandre.Dertil var der plassert en tysk vakt fremme ved alteret og en annen vakt helt bak i kirken - nöye speidende på oss med örneöyner.Det var således under rare forhold vi var i Guds hus.Men det fikk nu være.Det var jo tross alt et tegn på "herrefolkets höysinn" mot oss.

Gudstjenesten måtte skje i all korthet - for vaktene hadde ikke megen tid til overs når det gjalt slike avvekslinger. Alterbordet var pyntet med vakre blomster,hvilket var en sjeldenhet for oss fangene.

Selve altertjenesten måtte slöyfes.Derimot holdt herr Svendsen en preken som gjorde dypt inntrykk på oss.Å referere talen kan jeg dessverre ikke nu - men inntrykket sitter spikret fast i mitt indre.Vi var svært spent på om sjömannspresten turde nevne noe i forbindelse med 17.mai.Vi visste jo at det kunde komme å koste ham mange vanskeligheter,ja kanske verre ting.Men herr Svendsen satte ikke "lyset under skjeppen" når det gjaldt å minne oss om tilstanden vårt fedreland befant seg i da.På sin lune og smarte måte opglödet han oss til ikke å tape motet,men holde ut. Han nevnte også våre kjære hjemme som daglig ba for oss,og dette gjorde godt å höre.Jeg tror ikke det var mange törre öyner i kirken den stunden.

Etter gudstjenestens slutt kom sjömannspresten ned til utgangsdören og håndhilste på hver enkelt av oss og takket for samværet.Der fallt nok også en og annen hilsen hjemmefra,og det syntes vi selvfölgelig var "kronen på verket".Derimot tror jeg ikke de tyske vakter likte dette.De var jo alltid så mistroiske. Resultatet uteble imidlertid ikke.De norske gudstjenestene ble öyeblikkelig stoppet - til stor sorg og savn for oss fanger. Sjömannspresten gav ikke opp arbeidet,for det om denne vei ble stengt,men arbeidet på andre kanter for å forsöke å hjelpe oss så langt det var mulig.

Jeg vil samtidig få nytte höve å takke herr Svendsen for alt barmhjertighetsarbeide der ble utfört for oss fanger.Og ikke minst takk for de mange bönner som ble sendt opp til Gud for oss.Gud signe Dem fortsatt i Deres virke.

Hilsen fra "Strafgefangener Aa. 25/42."
Hamburg Fuhlsbüttel.

Postadresse:
Statsarkivet i Bergen
Årstadveien 22
5009 Bergen
Tlf: 55965800

epost: statsarkivet.bergen@arkivverket.no
digitalarkivet@arkivverket.no
Internett:
http://www.arkivverket.no/bergen/om.html
http://www.digitalarkivet.no/

De siste utgavene i denne serien:

1/2009

2/2009

3/2009

1/2010

2/2010

3/2010

1/2011

2/2011

3/2011

4/2011

1/2012

2/2012

3/2012

1/2013

2/2013

3/2013

1/2014

2/2014

3/2014

4/2014

1/2015

2/2015

3/2015

4/2015

1/2016

2/2016

3/2016

4/2016
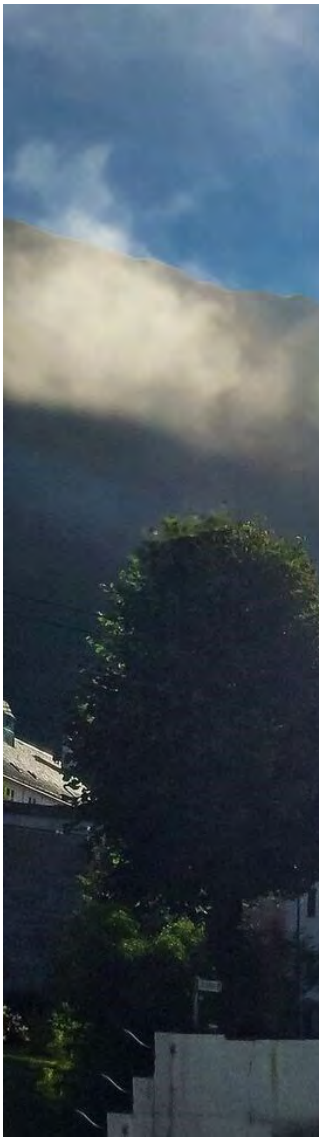
Lese Bergens-posten på farten?: